

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
PEDAGOĢIJAS, PSIHOLOĢIJAS UN MĀKSLAS FAKULTĀTE
PEDAGOĢIJAS NODAĻA

**KLASES KULTŪRAS TRANSFORMĀCIJAS LATVIJĀ
(1964-2004)**

MAGISTRA DARBS

Autore: **Kitija Valeiņa**
Studenta apliecības Nr.: kv09037

Darba vadītājs:
Dr. paed., prof. Iveta Ķestere

RĪGA 2015

SATURS

Anotācija.....	2
Annotation	3
Ievads.....	4
1. Klases kultūras izpratnes teorētiskie pamati.....	8
1.1. Klases un kultūras jēdziens.....	8
1.2. Klases kultūra politiskās vides kontekstā.....	13
2. Klases kultūras izpētes avoti un metodoloģija	14
2.1 Klases kultūras pētnieciskās pieredzes analīze.....	20
2.2.Klases kultūras realitātes pētījuma metodoloģija.....	28
3. Klases kultūras rekonstrukcija.....	24
3.1. Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas izglītības sistēma kā klases kultūras veidošanās konteksts (1964-1982).....	24
3.1. Neatkarīgas valsts izglītības sistēmas izveidošanās (1991-2004)	27
3.2. Klases kultūras transformācijas Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas laikā: fotogrāfiju un interviju analīze.....	29
3.4. Klases kultūra transformācijas pēc Latvijas neatkarības atgūšanas (1991-2004): fotogrāfiju un interviju analīze.....	32
Nobeigums.....	35
Izmantotās literatūras un avotu saraksts.....	38

Anotācija

„Klases kultūra” ir jauns jēdziens pedagogijas vēstures zinātnē. Tās elementu izpēte ar dažādu vēstures avotu palīdzību sniedz ieskatu noteiktu vēstures posmu izglītības realitātē un palīdz izprast un interpretēt cilvēku individuālo pieredzi, kas saistās ar skolas dzīvi, kurā veidojas cilvēka personība, sabiedriskās attiecības un nostiprinās garīgā un emocionālā attīstība. Pētījuma aktualitāte un fragmentārā izpētes pakāpe noteica Kitija Valeiņas maģistra darba tēmas „Klases kultūras transformācijas (1964-2004)” izvēli. Pētījumā tika raksturots klases kultūras jēdziens un tās izpētes avotu veidi.

Izmantojot vēstures avotu - fotogrāfiju un interviju analīzi, tika rekonstruēta klases kultūras transformācija Latvijā no autoritārā režīma Padomju Savienības laikā uz demokrātisko iekārtu Latvijas neatkarības sākumposmā.

Atslēgvārdi: klases kultūra, klases kultūras artefakti, fotogrāfija, intervija, autoritārisms, demokrātija.

Annotation

“Classroom culture” is a new concept in the history of educational. Research of its elements with assistance of different and various sources of history provides insight on reality of certain historical stages and helps understand and interpret humans individual experiences related with their school life - place that's forms human personality, social relationships and strengthen humans spiritual and emotional development. The actuality of research and fragmented research degree determined the Author's choice concerning the thesis of diploma work “Classroom cultural transformation (1964-2004)”. The research describes the concept of classroom culture and it's research sources.

Taking account analysis of historical sources - photographs and interviews, Author reconstructed the transformation of classroom culture in Latvia within period from authoritarianism in the Soviet Union to democratic regime at the earlier stage of Latvian independence regaining.

Keywords: classroom culture, artefacts of classroom cultural, photography, interview, authoritarianism, democracy.

Ievads

Klase ir telpa, kura ieņem nozīmīgu vietu izglītības procesos un šo procesu pētniecībā. Cilvēki visā pasaulē daļu savas dzīves ir pavadījuši klases telpā un gandrīz ikvienam ir kādas atmiņas, kas saistās ar klases telpu. Taču klase nav tikai viena no skolas „istabām”, klase ir telpa, kurā norit mācību process, kurā veidojas attiecības ar vienaudžiem un pieaugušajiem, kurā notiek cilvēku garīgā un emocionālā izaugsme. Katrā laikmetā šie procesi ir noritējuši citādi, turklāt katrs laikmets klases telpā ir atstājis savas, unikālas iezīmes. Gluži tāpat kā ikvienai civilizācijai, tautai un organizācijai, arī klasei ir sava kultūra, kas ietver sevī to raksturojošas iezīmes.

Jēdziens „klases kultūra” pedagoģijas zinātnē ir jauns un maz pētīts ne tikai Latvijā, bet arī ārvalstīs. Nav daudz to pētījumu, kuri būti veltīti konkrēti klases kultūras un tās vēstures analīzei. Šai tēmai ir pievērsies un kļuvis par līderi klases kultūras pētījumos Ians Grosvenors (*Ian Grosvenor*), Birmingemas Universitātes profesors, kurš kopā ar citiem pētniekiem ir publicējis vairākus klases kultūras pētniecībā būtiskus darbus, piem., „Klusums un attēli” (*Silences & Images*), „Skološanās melnā kaste” (*Black box of schooling*), „Skola” (*School*) u.c. I. Grosvenors ir speciālists arī vizuālo avotu izpētē un līdz ar to klases kultūru analizējis galvenokārt caur vizuālo vēstures avotu fokusu. Arī Roterdamas Universitātes profesors Sjāks Brasters (*Sjaak Braster*) klases kultūras izpētē balstījies uz vizuālo avotu analīzi. Viņš ir veicis ievērojamu pētījumu par klases kultūras vēsturi Holandes skolās, balstoties uz dažādu laikposmu klašu telpu fotogrāfiju analīzi.

Latvijā klases kultūras pētniecībai pievērsusies Latvijas Universitātes profesore, pedagoģijas vēsturniece Iveta Ķestere, kura savās lekcijās analizē klases kultūru pedagoģijas vēstures perspektīvā. Taču Latvijā līdz šim nav publikāciju, kas būtu veltītas klases kultūrai un tās vēstures izpētei. Kā jau minēts, arī pasaules mērogā ir ļoti maz šādu pētījumu.

Taču klases kultūras vēstures pētījumu aktualitāte ir nenoliedzama, jo ar to palīdzību ir iespējams izprast klases realitāti gan vēsturē, gan mūsdienās. Līdz ar to ir iespējams pārlicināties, kuri likumi un lēmumi „strādāja” realitātē, bet kuri palika tikai izteikti uz „papīra”. Klases kultūras elementu izpēte ar dažādu vēstures avotu palīdzību sniedz ieskatu tā laika realitātē, nevis aplūko tikai teorētiskas atziņas. Klases kultūras vēstures izpēte palīdz izprast un interpretēt cilvēku individuālo pieredzi, kas saistās ar skolas dzīvi, kurā veidojas cilvēka personība, sociālās attiecības un nostiprinās garīgā un emocionālā attīstība.

Pētījuma aktualitāte un fragmentārā izpētes pakāpe noteica pētījuma tēmas izvēli, ko rosināja arī īpašā Latvijas vēstures gaita.

Klases kultūra veidojas ne tikai noteiktā telpā, bet arī noteiktā laikā. To ietekmē gan sabiedriski politiskā iekārta, gan vēsturiskie notikumi. Latvijas nesenā vēsture ir īpaši turbulentu pāmaiņu pilna, uz kuru fona spilgti atklājas izmaiņas arī skolas realitātē. Maģistra darbā tiek analizēta un salīdzināta divu politisko režīmu jeb iekārtu periodi Latvijas vēsturē – autoritārā pārvaldes veida un demokrātiskās iekārtas ietekme uz klases kultūru t.i. klases kultūras transformācijas pārejas periodā no vienas iekārtas uz otru.

Tā kā Padomju Savienības pastāvēšanas periods ir ilgs, un tajā atrodamas ievērojamas atšķirības, saistībā ar katra tās vadītāja realizēto politiku, tad konkrētā maģistra darba izstrādē tika izvēlēts pētīt PSRS kompartijas ģenerāļsekretāra Leonīda Brežņeva vadīšanas laiku, kas aptver posmu no 1964.gada līdz 1982.gadam. Šajā laikā izmaiņas piedzīvoja gan izglītības sistēma, gan arī skolas un klases. Liela uzmanība tika veltīta propagandai tieši izglītības iestādēs ar mērķi veidot jaunās paaudzes uztverē spēcīgu komunistisko pārliecību. Līdz ar to tieši šo periodu var uzskatīt par nozīmīgāko Padomju Savienības klases kultūras vēstures pētniecībā: tā kā valdība īpašu uzmanību pievērš jaunās komunistiskās paaudzes audzināšanai, politiskās varas ietekme uz klases kultūru ir precīzi saskatāma.

Tā kā pēc J.Staļina realizētā represīvā pārvaldes veida, kurš neatšaubāmi bija totalitāra politiskā režīma izpausme, Padomju Savienībā ietātajās salīdzinoši liberālāks periods, maģistra darbā L.Brežņeva vadīšana tiek aplūkota kā autoritārs, ne totalitārs režīms. Kā otrs Latvijas vēstures periods tika izvēlēts demokrātiskās iekārtas atjaunošanas sākuma posms no Latvijas neatkarības atjaunošanas 1991.gadā līdz brīdim, kad Latvijas iestājas Eiropas Savienībā. Šis periods klases kultūras vēstures izpētē tika izvēlēts, lai izprastu to realitāti, ar kuru saskārās Latvijas izglītība brīdī, kad, atsakoties no visiem padomju varas ierobežojumiem, bija no jauna jāveido demokrātiska skola ar demokrātiskām mācīšanas un mācīšanās metodēm. To var uzskatīt par spilgtāko brīdi, kad latviešu sabiedrība ir ārkārtīgi vienota, nacionāli un patriotiski noskaņota. Tas, savukārt, ietekmēja klases kultūru, kurai bija jātransformējas līdz ar jauno demokrātisko iekārtu.

Ņemot vērā problēmas aktualitāti un tās praktisko nozīmi, par maģistra darba darba tēmu tika izvēlēta **Klases kultūras transformācijas Latvijā (1964 –2004)**

Pētījuma objekts: Klases kultūra

Pētījuma priekšmets: Klases kultūras transformācijas politisko iekārtu ietekmē

Pētījuma mērķis: Izpētīt, kā politiskā vara realizē savus mērķus un ideālus, izmantojot klases kultūru Latvijā.

Pētījuma jautājums: Kā autoritārais režīms realizē savus ideālus, izmantojot klases kultūru LPSR no 1964.gada līdz 1982.gadam, salīdzinot ar demokrātisko iekārtu Latvijā no 1991.gada līdz 2004.gadam?

Mērķa sasniegšanai izvirzīti šādi **uzdevumi:**

- 1) Izpētīt klases kultūras teorētiskos pamatus.
- 2) Apkopot un analizēt klases kultūras izpētes avotus un aprobēt izpētes metodoloģiju.
- 3) Izpētīt LPSR un Latvijas izglītības sistēmu kā klases kultūras veidošanās kontekstu.
- 4) Atklāt galvenās klases kultūras iezīmes LPSR laikā no 1964.gada līdz 1982.gadam un Latvijā no 1991.gada līdz 2004.gadam.
- 5) Izmantojot klases kultūru un tās artefaktus, salīdzināt autoritāra režīma un demokrātiskas iekārtas mērķu un ideālu realizāciju.

Pētījuma metodes:

- 1) Teorētiskās literatūras analīze;
- 2) Avotu analīze ar hermeneitisko metodi

Pētījuma bāze:

55 klases telpas fotogrāfijas, kuras uzņemtas laika posmā no 1964.gada līdz 1982.gadam Latvijas teritorijā dažādu reģionu un dažādu izglītības pakāpju skolās;

27 klases telpas fotogrāfijas, kuras uzņemtas laika posmā no 1991.gada līdz 2004.gadam Latvijas teritorijā dažādu reģionu un dažādu izglītības pakāpju skolās

Piecas intervijas ar respondentiem, kas bijuši skolēni laika posmā no 1964.gada līdz 1982.gadam;

Četras intervijas ar respondentiem, kas bijuši skolēni laika posmā no 1991. gada līdz 2004.gadam.

Maģistra darba apjoms un struktūra:

Maģistra darba apjoms ir 60 lp., kas iekļauj arī izmantotās literatūras un avotu sarakstu.

Maģistra darbs sastāv no ievada, trīs nodaļām, astoņām apakšnodaļām un nobeiguma.

Maģistra darba pirmajā nodaļā „Klases kultūras izpētes teorētiskie pamati” autore raksturojusi klases un kultūras jēdzienus, analizējusi klases kultūras jēdziena būtību, kā arī raksturojusi politiskās vides un ietekmes nozīmi klases kultūras transformācijās. Darba pirmās nodaļas pirmajā apakšnodaļā „Klases un kultūras jēdziens” autore ir raksturojusi klases kultūras jēdzienus un tās elementu iezīmes un būtību, kā arī izvirzījusi vienu klases kultūras elementu - klases kultūras artefaktus kā būtisku klases kultūras vēstures pētniecības sastāvdaļu, ņemot vērā to, ka maģistra darba izpēte balstās tieši uz klases kultūras artefaktu izpēti klases kultūras transformācijas laikā no autoritāra uz demokrātisku pārvaldes veidu.

Darba pirmās nodaļas otrajā apakšnodaļā „Klases kultūra politiskās vides kontekstā” darba autore ir raksturojusi skolu un klasi ietekmējošos ārejos faktorus un konkrētāk tieši valsts politikas un valstī pastāvošā režīma ietekmes mērķus un to realizāciju klases kultūrā.

Maģistra darba otrajā nodaļā „Klases kultūras izpētes avoti un metodoloģija” darba autore raksturo konkrētus klases kultūras vēstures avotus un to izpētes veidus, kā arī raksturo maģistra darba pētījuma bāzi un tās izpētē pielietotās metodes.

Maģistra darba trešajā nodaļā „Klases kultūras rekonstrukcija” autore aplūkojusi LPSR un Latvijas izglītības sistēmas stāvokli pētāmajā laika posmā, kā arī apraksta fotogrāfiju un interviju izpētes rezultātā iegūtos pētījuma rezultātus, raksturojot klases kultūras transformācijas realitāti pētāmo laika posmu ietvaros. Trešās nodaļas pirmajā apakšnodaļā „Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas izglītības sistēma kā klases kultūras veidošanās konteksts (1964-1982)” autore apraksta autoritārā valsts pārvaldes režīma iezīmes un tā mērķus izglītības jomā, kā arī raksturo izglītības un skolu stāvokli šajā periodā. Trešās nodaļas otrajā apakšnodaļā autore apraksta demokrātiskās iekārtas iezīmes un tās mērķus izglītības jomā, kā arī raksturo izglītības un skolu stāvokli Latvijas neatkarības atgūšanas periodā. Trešās nodaļas trešajā apakšnodaļā autore apraksta vēstures avotu izpētes laikā iegūtos klases kultūras transformācijas rezultātus autoritārā valsts pārvaldes režīma laikā. Un trešās nodaļas ceturtajā nodaļā autore apraksta vēstures avotu izpētes laikā iegūtos rezultātus par klases kultūras transformācijām demokrātiskās iekārtas atjaunošanas periodā.

Maģistra darba nobeigumā autore apkopojusi secinājumus, ko guvusi analizējot teorētisko literatūru un rezultātus, ko guvusi izpētot vēstures avotus.

1.Klases kultūras izpratnes teorētiskie pamati

1.1.Klases un kultūras jēdziens

Klases telpa ir vieta, kur cilvēki visā pasaulē pavada daļu no savas dzīves. Klases telpu ir pieņemts uzskatīt par pašsaprotamu izglītības un mācību procesa sastāvdaļu. Lielākā daļa skolēna ikdienas dzīves tiek pavadīta tieši klases telpā, kurā norit gan mācību process, gan svētki, gan ikdienas sadzīvīskie notikumi u.tml. Cilvēkiem ir dažāda veida atmiņas par savu klases telpu – daži atceras skolotāju klases priekšā, daži atceras aprakstītos galdus vai Ļeņina portretu pie sienas. Taču maz tiek domāts par to, kā šī vide ir ietekmējusi skolēna personības veidošanos un to, vai klases iekārtojuma ir bijis kāds konkrēts mērķis. Un ja tas ir bijis, kas šo mērķi ir izvirzījis?

Latviešu valodā jēdzienam „klase” ir vairākas nozīmes dažādās zinātnes jomās, sākot ar augu sistemātiku botānikā, visbeidzot ar kuģa kajītes ērtības pakāpi. Arī pedagoģijas zinātnē jēdziens „klase” nav viennozīmīgs. Pedagoģijas terminu skaidrojošajā vārdnīcā norādīts: „klase ir mācību posms skolā, kurā skolēni apgūst noteiktu programmu.” (Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca, 2000). Tāpat jēdziens „klase” attiecas arī uz telpu, kurā notiek skolēnu grupas mācības (Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca, 2000). Līdzīgi arī jēdzienam „kultūra” nav viennozīmīga skaidrojuma, un tas tiek lietots dažādās nozīmēs. Viens no vairākiem simtiem „kultūras” skaidrojumu ir “materiālo un garīgo vērtību kopums, kas saistīts ar kādu laikmetu, kādu tautu” (Latviešu valodas vārdnīca, 1987, 1998), respektīvi, kultūra ir viss cilvēka paveiktais gan materiālā, gan garīgā kontekstā. Savukārt, socioloģijas vārdnīcā (*The SAGE Dictionary of Sociology*) jēdziens „kultūra” tiek definēts kā „cilvēka veidojums, kurā mēs tiekam socializēti un kuru mēs, ar zināmu piepūli, varam pārveidot” (Bruce, Yearley, 2006, p.58-59) Tātad par kultūru var uzskatīt visu cilvēka radīto materiālo un garīgo vidi, kurā notiek savstarpējā socializēšanās un kuru cilvēks pats spēj mainīt un pārveidot.

Jēdzienu kopumam „klases kultūra” arī nav stabilas definīcijas, jo šāds abu jēdzienu salikums pedagoģijas zinātnē ir salīdzinoši jauns. Ja ņem vērā to, ka abiem jēdzieniem katram atsevišķi ir dažādas nozīmes un skaidrojumi, tad to lietojums prasa konkrētību par to, kādā nozīmē tie tiek lietoti apvienojumā.

Pirmie, kuri pievērsās izglītības kultūras pētīšanai, bija amerikāņu un britu izglītības sociologi 20.gs. 60.gados. Viņi saprata, ka, lai pilnībā izprastu izglītības procesu, ir nepieciešams pētīt norises klasē. Rakstu krājuma „Skološanās melnā kaste” (*Black box of schooling*) autori raksta, ka franču sociologs Pjērs Burdjē (*Pierre Bourdieu*) papildināja

izglītības socioloģiju ar kultūras jēdziena koncepciju un kultūra kļuva par atslēgas vārdu, skaidrojot sociālo nevienlīdzību. Savukārt britu sociologs Pols Willis (*Paul Willis*) bija viens no pirmajiem zinātniekiem, kurš izglītību pētīja tieši no kultūras aspekta. Pedagoģijas vēsturnieki kultūras aspektam pievērsuši uzmanību tieši vispārējo procesu, kas notiek klases telpā, izpētē (Braster et al, 2011).

Telpas sociālekoloģiskā konceptualizācija tradicionāli ietver sevī trīs dimensijas: fizisko jeb lietu, sociālo jeb darbības un kultūras jeb simbolisko dimensiju. Sociālajās zinātnēs parasti telpa tiek analizēta 1) pamatojoties uz priekšmetiem, kas tajā atrodas fiziski, 2) sociālajām attiecībām, kas tiek īstenotas telpā, kā arī 3) lietu un sociālo attiecību simboliskajām nozīmēm telpā (Dinka, 2014). Šajā pētījumā klases telpa tiek analizēta, pamatojoties uz tās priekšmetisko bāzi, tātad no sociālo zinātņu koncepta – caur fizisko jeb lietu dimensiju.

No pedagoģijas zinātnes viedokļa pastāv vairāki klases kultūras izpētes virzieni jeb vairāki veidi, kā tieši aplūkot jēdzienu „klases kultūra”. Latvijas Universitātes profesore, pedagoģijas vēsturniece Iveta Ķestere ir izdalījusi piecas klases kultūras elementu kopas (skat. 1.att.):

- 1) tēli, sociālās lomas un aktori (skolēns/skolotājs, zēns/meitene, trūcīgais/bagātais, teicamnieks/sliņķis, populārais/atstumtais u.c.);
- 2) ikdienas paražas un rituāli (mācīšana, mācīšanās, vērtēšana, apbalvojums, sods, draudzēšanās, flirtēšana u.c.);
- 3) kultūras artefakti, simboli, ikonas (religijskie simboli, politiskie simboli, skolas sols, mācību grāmata, skolas soma, rakstāmpiederumi);
- 4) tradīcijas un mikronotikumi (ekskursija, izlaidums, ciemošanās mājās, salidojums u.c.);
- 5) valoda (skolotāja valoda, skolēna valoda, izteicieni, žargons, uzruna, iesaukas u.c.) (Ķestere, 2014).

1.1.tabula. Klases kultūra politiskās diktatūras un autoritārisma periodos. (Ķestere, I. 2015)

Elementi	Personības/ sociālās lomas/ aktori/ tēli	Artefakti/ simboli	Ikdienas paražas un rituāli	Tradīcijas un mikronotiku mi	Valoda un retorika
Fokusi					
Klase kā fiziskā vide	Skolēns/ skolotājs	Grāmatas Sienu	Mācīšana/ mācīšanās	Brīvlaiki Ekskursijas	Skolotāja valoda

<i>... kā ideoloģiskā vide</i>	Zēns/ meitene Populārais/ atstumtais utt..	planšetes Mācību līdzekļi Skolas soma Skolas sols utt..	Stundas/ starpbrīži Sodi/ apbalvojumi Flirtēšana/ strīdi Dziedāšana utt..	Izlaidumi Nāve utt..	Skolēna valoda Izteicieni Iesaukas Žargoni Uzrunas utt..
<i>... kā sociālā vide</i>					
<i>... kā psiholoģiskā vide</i>					
<i>... kā intelektuālā vide</i>					

Ņemot vērā šo iedalījumu, klases kultūra ir klases iemītnieku ārpus un iekšpus klases telpām pieredzēto izjūtu un izveidojušos vērtību kopums, kuri tiek pētīti caur piedzīvoto notikumu un tajos klātesošo lietu prizmu. Pētāmā laika posma kontekstā ir būtiski aplūkot tieši klases telpas lietu vidi, lai novērotu, kādas izmaiņas jeb transformācijas piedzīvo klases kultūra, mainoties valstī pastāvošajam politiskajam režīmam. Tieši klases kultūras artefakti var atspoguļot šīs transformācijas iespējami plašākā kontekstā – gan no sociālo zinātņu, gan no pedagogijas un psiholoģijas zinātņu aspektiem. Lietu vide ataino to, ko klases kultūras transformācijas dalībnieki piedzīvojuši gan sociāli, gan pedagogiski, gan psiholoģiski.

Pētījumā raksta, ka pirms interpretēt lietas, objektus un artefaktus pedagogijas pētniecībā, nepieciešama to analīze divos līmeņos: pirmkārt, kopējā kultūras kontekstā, un otrkārt materiālās vides kontekstā. Tā kā tie ir daļa no klases vides, tad pareiza to interpretācija spēj veidot nozīmīgas zināšanas un pārskatu pār pētāmo tēmu. (Priem, 2014)

Klases kultūrā ir iesaistīti divu veidu spēlētāji jeb aktori – skolēni un skolotāji, un divu veidu artefakti – kulturālie artefakti un sociālie artefakti. Kulturālie artefakti attiecas uz cilvēka ārpus klases telpas radītām lietām, kuras sniedz informāciju par to veidotāju un izmantotāju kultūru. Sociālie artefakti ir individuālie, grupu vai to sociālās uzvedības produkti klasē. Atbilstoši šim iedalījumam, skolas soli, mācību grāmatas, sienas planšetes, attēli u.tml., ir kulturālie artefakti, bet skolas noteikumi, regulas, klases organizācija u.tml., ir sociālie artefakti (Braster et al, 2011).

No psiholoģijas zinātnes viedokļa abu veidu artefakti spēcīgi ietekmē skolēna uztveri par lietu kārtību, taču kulturālie artefakti ir tie, ar ko skolēns fiziski saskaras ikdienas un, kas netieši ietekmē viņa uztveri. Tā, piemēram, solu izkārtojums klasē pēc neverbālās

komunikācijas principiēm spēj ietekmēt telpā pastāvošo emocionālo noskaņojumu un saskarsmes efektivitāti klasē. Ja soli izvietoti stingrā kārtībā, piem., trīs rindās, pa diviem soliem katrā rindā, tad tiek veidota disciplinēta vide jeb kārtība, taču, ja soli izvietoti brīvā veidā, piem., grupās pa četriem soliem, tad tiek veidota brīva atvērta vide, kurā iespējams ir mazāk disciplīnas un ierobežojumu, bet vairāk atvērtības un brīvības (Kupčs, 1997.) Tātad runa vairs nav tikai par to, kādas transformācijas piedzīvo lietu vide klases kultūrā, bet gan arī par to, kādu ietekmi kultūras artefakti atstāj uz skolēnu personību un pedagoģisko procesu kopumā.

Kā jau tika iepriekš minēts, konkrētais pētījums tiek veikts skatoties caur klasē kā telpā esošo lietu prizmu. Līdz ar to šajā gadījumā tieši klases kulturālie artefakti, konkrētāk, soli, tāfele, sienas planšetes, plaukti, gleznas vai attēli pie sienām u.tml. ir tie avoti, no kuriem tiks iegūta informācija par klases kultūras transformācijām pētāmo periodu ietvaros, jo, kultūras artefakti spēj sniegt specifisku informāciju par to, kā klases kultūras transformējas pastāvošā varas režīma maiņas dēļ. Latvijas gadījumā, strauji mainoties politiskajam režīmam, līdz ar to arī izglītības sistēmai - arī klases telpas piedzīvoja lielas izmaiņas, kuras mainīja klases kultūras būtību.

Klases telpa ir viena no mācību vides sastāvdaļām, ko lektore, žurnāla „Skolotājs” bijusī redaktore Anita Šmite, definē šādi „Mācību vide ir mērķtiecīgi organizēta vide, kurā bērns, skolēns, students, pieaugušais veido savu pieredzi, vērtības, prasmes, zināšanas, attieksmes pret sevi, apkārtējo pasauli” (Šmite, 2004). Pamatojoties uz A. Šimtes pieņēmumu, darba autore secina, ka klase kā mācību vides sastāvdaļa, ir telpa, kur skolēns, balstoties uz tajā paustajām vērtībām, uzskatiem, idejām, veido sevi. Līdz ar to klasei ir būtiska nozīme skolēna pasaules redzējuma, vērtību, uzskatu veidošanā un personības izaugsmē kopumā. Klase kā mācību vide tiek veidota atbilstoši mācību programmā nospraustajiem mērķiem. Tātad skolēna uzskatu un vērtību sistēma faktiski veidojas, balstoties uz to, kāds ir mācību programmas mērķis. Tam atbilstoši tiek veidota arī klases vide.

Latvijas Universitātes Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultātes docente Dita Nīmante savā darbā „Klasvadība” kā vienu no efektīva mācību procesa kritērijiem min tieši mācību vidi, apgalvojot, ka skolotājam ir jāpārdomā, kā tiek iekārtota klases vide, jo tai ir jābūt rosinošai, ne problēmas radošai (Nīmante, 2007). Līdz ar to var secināt, ka klases vide ir noteicoša ne tikai skolēna personības attīstībā, uzskatu un vērtību sistēmas izveidē, bet arī visa mācību procesa norisē kopumā un nepareizi iekārtota mācību vide var atstāt negatīvas sekas gan uz skolēnu, gan visu mācību un izglītības procesu kopumā.

Pēc Latvijas Universitātes Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultātes lektores, pedagoģijas doktores Ilzes Šūmanes rakstītā, viens no mācību vides elementiem ir lietu vide, kas pēc būtības ir mācību telpu priekšmetiskais ietērps, ko veido klases iekārtojums, tehnoloģijas, materiāli, uzskates līdzekļi (Šūmane, 2001). Kā jau iepriekš tika noskaidrots, lietu vide faktiski ir klases kultūras sastāvdaļa. Taču, ņemot vērā, ka lietu vide ir viens no mācību vides elementiem, autore secina, ka lietu vide jeb kultūras artefakti ir viens no mācību vides elementiem un līdz ar to ietekmē skolēna pasaules redzējumu un personības attīstību. Tādejādi lietu videi ir ārkārtīgi liela nozīme cilvēka dzīvē, jo ikdienā, ievērojamu laiku pavadot klases telpā, daļu no cilvēka pasaules redzējuma, vērtībām un uzskatiem veido tas, ar ko viņš/viņa saskaras šajā telpā – tāpat tieši lietu vai materiālā vide jeb klases kultūras artefakti.

Arī britu profesors, viens no ievērojamākajiem klases kultūras pētniekiem Ians Grosvenors pauž uzskatu, ka klases kultūras pētniecībā ir jāskatās pāri formālajiem skolas un mācību procesiem, un jāuztver to lietu ietekme, kas tiek izvietotas klasē un pie klases sienām – sienas planšetes, kartes, gleznu reprodukcijas, globusi, medaļas, sertifikāti, skolas, klases, komandu, svētku dienu fotogrāfijas. To analīze atklāj, kā lietu vide ietekmē skolēnu izjūtu par savu vietu pasaulē. I. Grosvenors ir veicis vairākus pētījumus Lielbritānijā par klases kultūru, tās vēsturi un ietekmi uz skolēniem. Viņš secina, ka tieši lietas un klases vizuālais noformējums veidojis idejas un apziņu par to, kā tas ir būt „īstam” britam (Grosvenor, 2011). Tas apstiprina autores pieņēmumu, ka klase var būt vieta, kur valstī pastāvošais režīms realizē savu ideoloģiju. I. Grosvenora Lielbritānijas skolu vēstures piemērs rāda, ka skolēnos tiek veidota nacionālā pašapziņa un piederības izjūta savai valstij, izmantojot klases lietu vidi, klasē izvietotos artefaktus, kuri veidoti tā, lai izceltu savu valsti, tautu un nāciju.

Arī ASV antropologs, profesors Norris Broks Džonsons (*Norris Brock Johnson*) vienā no saviem pētījumiem raksta, ka ticība un vērtības, tāpat kā normas un noteikumi var tikt nodoti ar priekšmetu un artefaktu palīdzību, gluži tāpat kā tie tiek nodoti ar valodas un uzvedības palīdzību (Johnson, 1980).

Tāpat klases kultūra kā lietu jeb materiālā vide var ietvert sevī arī citas personības audzināšanas iezīmes, ne tikai nacionālās pašapziņas veidošanu. Mērķtiecīgi veidota klases lietu vide var ietekmēt arī disciplīnas un savstarpējo attiecību veidošanas struktūru. Pētot Lielbritānijas skolu vēsturi, prof. I. Grosvenors raksta, ka, „skola bija vieta, kur skolotāji attīsta savu profesionālo lomu, izglītojot un disciplinējot skolēnus. Kontrole bija ēkās, telpās, un to materiālā vidē – mēbelēs un aprīkojumā. Skolas arhitektūras ietekmē bērns tika pārveidots par skolēnu, par skolas kultūras sastāvdaļu. Bērni tika nošķirti ar saviem

vienaudžiem atbilstoši vecumam un zināšanu līmenim un secīgi virzījās caur reglamentētu struktūru. Kopumā skola bija sociālās kārtības, cilvēka regulēšanas un sociālo attiecību noteikšanas instruments.” (Grovenor, 2011).

Tāpat skolas arhitektūra un klašu dizains jeb tas, kā veidota skolas ēka un kā iekārtotas tās telpas, ir viens no veidiem, lai panāktu disciplīnas ieviešanu un ar to palīdzību tiek veidotas cilvēku sabiedrības attiecības. Viens no piemēriem varētu būt skolotāja atrašanās vieta klasē. Ja klases telpas priekšplānā izveidots paaugstinājums, kur stundas laikā atrodas skolotājs, tad būtībā skolotājs ir „augstāks” jeb pārāks par skolēniem, taču, ja klasē soli iekārtoti apla veidā, kur skolotājs sēž līdzās skolēniem, tad skolotāja pozīcija ir demokrātiska. To apstiprina arī saskarsmes psiholoģija, kurā pēc neverbālās komunikācijas atziņām, šādi vienlīdzības un nevienlīdzības principi galdu un krēslu izvietošanā tiek izmantoti ne tikai pedagoģijas, bet arī citās nozarēs, īpaši biznesā (Kupcs, 1997).

Kopumā var secināt, ka jēdziens „klases kultūra” būtībā ir ļoti daudzšķautņains un to iespējams aplūkot dažādu zinātņu fokusā. Tomēr konkrēti pedagoģijas zinātnē klases kultūra ir klases dalībnieku sociālo, psiholoģisko un pedagoģisko izjūtu un vērtību kopums, kuru iespējams pētīt caur dažādu klases kultūras avotu prizmu. Viens no šādiem avotiem ir klases kultūras artefakti vai fiziskā, lietu jeb materiālā vide, no kuras sastāv klases telpa. Klases telpas artefaktu kā vienu no mācību vides elementu transformācijas ietekmē skolēnu personības attīstību, vērtīborientācijas izveidi un piederības izjūtu (skolai, tautai, valstij, pastāvošajam režīmam u.tml.). Turklāt fakts, ka, mainoties valstī pastāvošajam politiskajam režīmam, mainās arī klases lietu vide, apstiprina pieņēmumu, ka pastāvošā režīma vēlme ietekmēt pedagoģisko procesu, veicina klases kultūras izmaiņas kopumā.

1.2.Klases kultūra politiskās vides kontekstā

Analizējot klases kultūras transformācijas dažādos politisko režīmu posmos un aplūkojot faktorus, kuri ietekmējuši klases kultūru šādu izmaiņu periodos, sākotnēji jāaplūko visas skolas kā organizācijas ārējās vides loma, jo liela daļa notiekošo procesu ārpus skolas tiešā veidā reflektējas skolas telpā, tai skaitā - klasē.

Skolas ārējā vide ir „tie organizācijas funkcionēšanas nosacījumi, procesi un elementi, kas ir ārpus organizācijas un tiešā vai netiešā veidā ietekmē tās darbību un izvirzīto mērķu sasniegšanu.” (Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca, 2000).

Izglītības vadības pētniece Inguna Raituma savā darbā par skolas iekšējās un ārējās vides mijiedarbību, izdala vairākus skolu tieši un netieši ietekmējošos ārējās vides elementus:

- 1) sabiedrība (izglītības pasūtītāji un saņēmēji);
- 2) izglītības pakalpojumu tirgus;
- 3) konkurence;
- 4) sabiedriskās, nevalstiskās organizācijas;
- 5) plašsaziņas līdzekļi.
- 6) valsts ekonomiskais stāvoklis;
- 7) sociālkultūras attiecības;
- 8) valsts politika;
- 9) starptautiskās attiecības (Raituma, 2009).

Visi šie elementi tiešā vai netiešā veidā atspoguļojas skolas dzīvē, bet vairāki no tiem spēj ietekmēt tieši klases lietu vides izmaiņas. Šis iedalījums apstiprina autores pieņēmumu, ka valsts politika ir viens no elementiem, kas ietekmē klases kultūru, turklāt I.Raitumas ārējās vides ietekmējošo faktoru iedalījums parāda, ka valsts politika ir skolu netieši ietekmējošs elements. Šis iedalījums gan vairāk attiecas uz skolām demokrātiskās valsts pārvaldes apstākļos, jo totalitārā režīma valsts politika pavisam skaidri un tieši ietekmēja skolā notiekošos procesus - tas bija viens no sociālisma celtniecības un komunistiskās ideoloģijas mērķu realizēšanas veidiem. Taču arī demokrātisks režīms savu politiku realizē dažādos veidos un būtībā var vilkt paralēles starp abiem šiem režīmiem. Tikai, protams, nozīme ir mērķim, ar kādu šī ietekme tiek veidota.

Čikāgas Universitātes profesors, izglītības procesu pētnieks Filips Džeksons (*Philip Jackson*) savā darbā „Dzīve klasē” (*Life in classroom*) raksta, ka, lai padarītu klasi mājīgāku, skolotāji daudz laika pavada izrotājot telpu. Tiek nomainīti ziņojumu dēļi, tiek piekārti jauni attēli pie sienām, tiek mainīti solu izvietojumi. Taču ir lietas, kas nemainās - skolas ziņojumu dēļi var nomainīt, bet tam vienmēr jāpaliek savā vietā, solu izvietojumu var mainīt, bet soliem jāpaliek klasē, uz skolotāja galda var būt jauns telpaugs, bet galds vienmēr atrodas klasē, tāpat kā kartes pie sienām un papīrgrozs (Jackson, 1968). Klasē ir lietas, kuras nemainīgi atrodas klases telpā, tomēr tās maina izskatu, veidu, formu, atrašanās vietu. Bieži vien šo lietu transformācijas ietekmē tieši ārējie faktori. Tāpat klasē ir lietas, kuras ir tikai noteikta laika posma vai pastāvošās varas iezīme, piem., Padomju Savienības skolā klasē obligāti bija jābūt kādam simbolam, kas ataino pastāvošo ideoloģiju un klase nebija iedomājama bez šī simbola. Taču, nomainoties varai, arī simboli mainās, līdz ar to komunistiskās ideoloģijas simbolus nomaina citi. Tāpat mūsdienu Latvijas skolās jābūt valsts simboliem – karogam, ģerbonim, valsts prezidentu portretiem u.c., kuri nereti rotā ne tikai skolas gaitiņu, bet arī klašu sienas.

Skaidrojot demokrātiska režīma iezīmes skolu ārējās ietekmes jomā, jāmin ASV antropologs, profesors, Jehudi Kohens (*Yehudi Cohen*) apgalvojums, ka socializācija un iekļaušanās kultūrā (*enculturation* – angļu val.) amerikāņu sabiedrībā un kultūrā tiek simboliski pastiprināta ar ierasto publisko skolu klašu sienu dekorācijām un artefaktiem (Cohen, 1971).

Var apgalvot, ka valstī pastāvošā demokrātiskā iekārta, mērķtiecīgi izmantojot klases lietu vidi, ietekmē skolēnu uzskatu sistēmas veidošanos. Vēl vienu pierādījumu šim apgalvojumam var rast ASV veiktajā pētījumā, kura ietvaros tika analizēta ASV Rietumu daļas lauku skolu klašu telpu materiālā kultūra. Pētījuma mērķis bija praktiski pierādīt to, ka skolās pastāv konkrēts sociālkulturālās transmisijas mehānisms, kas atspoguļojas klases telpu dekorācijās, iekārtojumā un materiālajos artefaktos. Pētījuma autors apgalvo, ka nereti pašsaprotamas lietas klašu telpu materiālajā kultūrā daļēji funkcionē kā valsts nacionālās reprezentācijas un sociālkulturālās ideoloģijas transmisijas, mitoloģijas un vērtīborientācijas mehānisms. Pētījuma rezultātā apstiprinājās teorija, ka ASV publiskās skolas nosliecas uz valsts nacionālo sociālkultūras normu, notikumu, aktivitāšu, tradīciju un vērtību reprezentāciju, jo skolā regulāri tiek svinēti visi valsts nacionālie un tradicionālie svētki. Tie tiek atspoguļoti arī uz skolas un klašu telpu sienām ar dažādiem skolotāju, skolēnu veidotiem vai ārpus klases tehniski izstrādātiem materiāliem un dekorācijām. Turklāt pētījumā tiek nonākts pie interesanta secinājuma, ka katrā vecumposma grupā un kognitīvās attīstības posmā ietekme tiek panākta atšķirīgā veidā, katrā visefektīvāk nodrošinot atbilstošus apstākļus. Tā, piemēram, sākumskolā lielāks uzsvars tiek likts uz pašu bērnu veidoto mākslas un amatniecības darbu izstādīšanu klases telpā, kas nozīmē, ka bērns burtiski piedalās nacionālo simbolu veidošanā. Savukārt, pamatskolas klasēs telpas iekārtojumā parādās ārpus klases un profesionāļu, ne skolēnu veidoti materiāli - standartizēti, komerciāli veidotas sienas dekorācijas, kartes, plakāti atsaucas uz valsts notikumiem, nacionālajiem varoņiem un līderiem, nācijas struktūru un nācijas attiecībām ar pārējo pasauli (Johnson, 1980).

ASV ir viens no demokrātisko valstu paraugiem, kas savu ieguldījumu devusi arī Latvijas demokratizācijā pēc neatkarības atgūšanas. Tādēļ ir mērķtiecīgi atsaukties uz šo pētījumu, kurā atainota 20.gs. 80.gadu situācija ASV skolās, jo būtībā demokrātiskā režīma elementi Latvijā veidojās balstoties tieši uz citu valstu pieredzi. Ņemot vērā to, ka šobrīd arī Latvijas skolās tiek realizēts viss, ko izpētījis minētā darba autors (piem., tradicionālo svētku Mārtiņdienas svinēšana skolā, kad skolas un klašu sienas tiek rotātas ar Mārtiņdienas gaiļiem u.tml.), tad var secināt, ka caur pašsaprotamām lietām klašu telpu materiālajā kultūrā, demokrātisks režīms veido valsts nacionālās reprezentācijas un sociālkulturālās ideoloģijas

transmisijas, mitoloģijas un vērtīborientācijas mehānismu. Šāda ietekme tiek panākta netiešā veidā, īpaši sākumskolas posmā, kad bērni paši gatavo dažādus apskates materiālus no aplikācijām, plastilīna u.tml. Piem., uz valsts svētkiem skolēni veido Latvijas karogus no aplikācijām, kā rezultātā attīstās viņu piederības izjūta valstij un patriotisma jūtas.

Pastāv arī tieši ārējie faktori, ar kuru palīdzību pastāvošais politiskais režīms var realizēt savu vīziju skolās un klasēs. I.Raituma raksta, ka likumdošana ir ārējās vides elements, kas vistiešāk ietekmē skolvadības galvenās funkcijas – plānošanu, organizēšanu, motivēšanu, kontroli. Pēdējos gados Latvijā pastiprinājusies valsts regulējošā loma, kas, kā uzskata pētniece, saistīts ar valsts vēlmi sakārtot izglītības sistēmu ceļā uz Eiropas Savienības izglītības telpu un cenšoties tajā kvalitatīvi iekļauties (Raituma, 2009). Šis apgalvojums apstiprina darba autores pieņēmumu, ka valstī pastāvošais režīms veido mērķtiecīgu politiku skolās, lai realizētu savu ideoloģiju. Lai gan konkrētais pētījums attiecas uz laika posmu līdz 2004.gadam, kad Latvija iestājas Eiropas Savienībā, tomēr šis piemērs ataino to, kā valsts vēlme iekļauties kādā lielākā, spēcīgākā kopienā, pakļauj izmaiņām skolas un izglītības sistēmu kopumā. Jāpiebilst, ka atšķirība no Padomju Savienības perioda ir tā, ka vēlme iekļauties ES kā demokrātiskā veidojumā bija brīvprātīga, nevis realizēta piespiedu kārtā.

Skaidrojot ārējo faktoru ietekmi uz skolā un klasē notiekošajiem procesiem, jāmin F.Džeksona piemērs par skolas apmeklēšanas pielīdzināšanu baznīcas apmeklējumam, kas atspoguļo svarīgo līdzību starp divām konservatīvām institūcijām - baznīcu un skolu. „Abām ir stilistiski noteikta un stabila vide. Abas paredz ilgstošu iedarbību, atkārtojot noteiktu rituālu darbību elementus.” (Jackson, 1968). Precīzāk, skola un baznīca ir līdzīgas tieši tāpēc, ka tajās notiekošie procesi ir stingri reglamentēti – var atšķirties forma, pasniegšanas veids u.tml., taču abās šajās institūcijās cilvēki, ilgstošu procesu iedarbībā, kuru laikā tiek atkārtotas vienādas vai līdzīgas darbības, tiek ietekmēti, veidojot viņu pasaules redzējumu, vērtību un uzskatu sistēmu. Turklāt abās – gan baznīcā, gan skolā, tiek izmantotas dažādas interjera lietas, kuras šo izglītošanu vai apgaismošanu padara vieglāku un palīdz realizēt tieši tās reliģijas vai politiskās varas intereses, pie kuras pieder attiecīgā baznīca vai izglītības iestāde. Tā, piemēram, gluži tāpat kā pareizticīgo baznīca veido ticībai piederīgajiem cilvēkiem savu pasaules redzējumu, tā arī skola, kura piederīga demokrātiskam vai totalitāram režīmam, veido skolēniem savu pasaules redzējumu.

ASV profesors J.Kohens savā darbā „Cilvēku prāta veidošana: Pielāgošanās kultūras imperatīviem” (*The Shaping of Men's Minds: Adaptations to Imperatives of Culture*) raksta: „kādēļ zināšanu un prasmju ieguvē ir jāveic ikdienas uzticības zvērestam karogam un kāda nozīme pašam karogam, ar kuru bērns sastopas visa mācīšanās perioda laikā? Kādēļ mācot

gramatiku amerikāņu, ķīniešu vai padomju klasēs ir Vašingtona, Mao vai Ļeņina portreti? Kādēļ mācot ģeogrāfiju, vēsturi un literatūru kristīgajās skolās pie klašu sienām ir krusts un kāda tam ir nozīme? Tas ir tādēļ, ka, kā valsts institūciju, skolu finansē valsts, kura kontrolē un atbalsta to.” (Cohen, Y., 1971). Balstoties uz šo apgalvojumu, var secināt, ka valsts skolas ir vairāk pakļautas nacionālās integrācijas procesa realizācijai nekā privātās, jo tās ir finansiāli pakļautas valstij. Tā kā PSRS privātās izglītības iestādes nepastāvēja, tad padomju režīma ideoloģija tika totāli realizēta. Tieši tāpēc ir nozīme tam, ka latviešu valodas klasē pie sienas atrodas Ļeņina portrets vai ģeogrāfijas klasē ir Latvijas ģerbonis, jo valsts realizē savu politiku skolā, kura ir visvairāk pakļauta valsts atbalstam. Būtībā gan privātās, gan valsts skolas ir efektīvāka nacionālo un tradicionālo simbolu reprezentācijas vieta, jo tieši skola ir viena no iestādēm, kurā tiek iesaistīta vai piesaistīta liela vai pat lielākā daļa sabiedrības.

J. Kohens skolu salīdzina ar tiesu, kura, tāpat kā skola, ir valsts birokrātiskā aparāta sastāvdaļa un savā darbībā izmanto valsts organizāciju simbolus. Kohens uzskata, ka iemesls tam ir iepazīstināt visus nākotnes sabiedrības dalībniekus ar vienādiem ideoloģiskajiem simboliem. Mērķis ir veidot cilvēku prātos šo simbolu nepārprotamo nozīmi un neapšaubāmo svarīgumu, lai tiktu nodrošināts atbalsts brīdī, kad birokrātija izjūt vajadzību pēc tā. (Cohen, 1971).

Skolu un līdz ar to klasi ietekmējošie ārējie faktori ir ļoti dažādi, taču konkrētā pētījuma ietvaros uzmanība tiek vērsta tieši uz valsts politikas un valstī pastāvošā režīma kā ārējās ietekmes faktora mērķiem un to realizāciju skolā caur klases kultūras artefaktiem. Kā jau minēts, pētījumā tiek aplūkots divu politisko režīmu - autoritārisma un demokrātijas - maiņas ieviestās transformācijas klases telpā. Katrs no šiem režīmiem pārveido klases telpu un tās lietu vidi, atbilstoši saviem mērķiem. Šie mērķi ir atšķirīgi un atšķirīgas ir to ieviešanas metodes, bet fakts, ka abi režīmi ietekmē skolu, klasi, klases telpu un klases kultūru, ir neapšaubāms. Ja tas ir totalitārs režīms, tad tajā tiks realizētas vienas (komunisma) ideoloģiskās prasības. Savukārt, demokrātiskā režīmā vairāk nosliecas uz nacionālo un tradicionālo vērtību realizēšanu ar klases telpas palīdzību.

2.Klases kultūras izpētes avoti un metodoloģija

2.1.Klases kultūras pētnieciskās pieredzes analīze

I.Ķestere min vairākus klases kultūras vēstures avotus: klases dizains; rakstiskie avoti (dokumenti, mācību materiāli, statistika, pedagoģiskā prese); materiāli objekti klasē (soli, tāfele, sienu dekori, skolas somas, burtnīcas, rakstāmpiederumi, skolēnu/skolotāju apģērbs, skolas formas); vizuālie avoti (fotogrāfijas, skolēnu zīmēji, attēli mācību grāmatās, plakāti, filmas, TV seriāli); atmiņas, memoāri (Ķestere, 2014). Balstoties uz šo iedalījumu, klases kultūras vēstures avoti dalās piecās grupās, kur līdzās klasiskajam vēstures avotu iedalījumam (rakstiskie, lietiskie, mutvārdu, vizuālie avoti) ietverts arī klases dizains.

Klases dizains kā klases kultūras pētniecības avots iever sevī celtniecības, arhitektūras, dizaina plānus un arhitektu nodomus, veidojot skolu un klases telpu. Rakstu krājuma „Skološanās melnā kaste” autori pauž uzskatu, ka skolas ēku celtniecības plāni ataino arhitektu koncepciju par telpas izmantošanu pedagoģiskām vajadzībām. Tie parāda, kur būtu bijis jānovieto tāfele, cik rindās jāliek skolas soli un kur jāatrodas logiem, lai maksimāli apgaismotu skolēnu darbavietu (Braster et al, 2011). Savukārt, Kembridžas Universitātes profesore Katrīna Bjarka (*Catherine Burke*) kopējā darbā ar prof. I.Grosnevoru „Skola” (*School*) pauž uzskatu, ka skolas nedrīkst skatīt tikai kā „kapsulas, kurās ievietota izglītība ar skolēniem un skolotājiem”, bet gan jāaplūko tās kā īpaši veidotas vietas, kuras atspoguļo konkrētu vērtību sistēmu. Lai pētītu pagātnē dzīvojošo cilvēku pieredzi, skola jāmēģina saskatīt tā, kā to redzējis arhitekts. Jāvērš arī uzmanība tam, ka skolas attīstās un mainās, balstoties uz politiskajiem, ekonomiskajiem, demogrāfiskajiem un estētiskajām tendencēm sabiedrībā. (Burke, Grosvenor, 2008). Līdz ar to, tieši konkrēta arhitekta nodomi, mērķi, uzdevumi, kā arī konkrētās sabiedrības uzskati un vērtības ir tie svarīgi aspekti, kuri jāņem vērā analizējot klases kultūru, izmantojot klases dizaina kā avota pētniecību.

Skolu arhitektūras un klašu dizaina plāni, ejot laikam, ir mainījuši savu būtību un katrā vēstures periodā, katrā valstī, politiskajā režīmā un katrā sabiedrībā kopumā ir dažādas un ļoti mainīgas idejas un mērķi par skolu ēku un klašu telpu veidošanu. Tādēļ klašu dizaina pētniecība prasa detaļu izpēti ar precīzi nospraustiem pētījuma mērķiem, kuri saistās ar skolas celtniecības laika, vietas, valsts iekārtas, arhitekta nodomu, mērķu, vērtību analīzi. Lielbritānijā tika veikts pētījums par klases telpas dizaina un iekārtojuma ietekmi uz skolēnu mācīšanās rezultātiem. Tas pierādīja klases dizaina kā klases kultūras vēstures avota pētīšanas iespējas un tā nozīmi, līdz ar to ir izmantojama tā metodoloģija. Pētījumā tika apkopoti dati par 153 klases telpām 27 Lielbritānijas pamatskolās. Dati tika iegūti, balstoties uz septiņiem

dizaina parametriem – gaisma, temperatūra, gaisa kvalitāte, sienu krāsa, skolēnu piederības izjūta klases telpai, telpas pielāgotība bērnu vecumposma vajadzībām un klases telpas iekārtojuma komplikētība. Pētījuma rezultāti atklāj, ka tieši dabiskajām lietām – gaismai, temperatūrai un gaisa kvalitātei ir lielāka ietekme uz skolēnu mācīšanās rezultātiem.

Pētījuma rezultāti arī norāda uz klases telpas un iekārtojuma nozīmīgumu skolēnu piederības izjūtas veidošanā. Efektīvs veids, kā veicināt un nodrošināt skolēnu piederības izjūtas veidošanos, ir patstāvīga skolēnu zīmējumu, fotogrāfiju, amatniecības darbu izstādīšana klases telpā. Vienlaikus konkrētais pētījums norāda, ka, pastiprināta piederības izjūta skolēniem rodas klasēs, kurās ir atšķirīgas arhitektuālās iezīmes, piem., unikāla atrašanās vieta skolā (bēniņos vai pagrabā u.tml.), atšķirīga forma (L vai T veida telpas forma) vai atšķirīgs iekārtojums (īpašs stūrītis atpūtai). Pētījuma autors apgalvo, ka nav tāda jēdziena kā laba vai slikta skola, bet pavisam noteikti ir efektīvas un ne tik efektīvas klases telpas. Šis pētījums ļauj noteikt dizaina elementus, kuru pētniecība sniedz ziņas par piemērotāko vidi skolēnu mācīšanās rezultātu uzlabošanai (Barrett et al, 2014). Tātad minētais pētījums sniedz ieskatu klases dizaina kā klases kultūras izpētes avota nozīmīgumā. Šis ir mūsdienu skolas pētījums un tajā sasniegtie rezultāti attiecināmi uz mūsdienu pedagoģijas zinātņi, taču šādi klases dizainu var pētīt arī no klases kultūras vēstures skatpunkta, analizējot attēlus un/vai fotogrāfijas, kurās redzams klases dizains. Avots šādos pētījumos var būt arī skolu un klašu apraksti, kā arī cilvēku atmiņas var sniegt plašu informāciju par klases dizaina iezīmēm dažādos vēstures periodos.

Rakstiskie avoti klases kultūras pētniecībā gluži tāpat kā jebkurā pedagoģijas vēstures pētījumā ietver: 1) dokumentu (dokumentācija izglītības jautājumos, politisko partiju, sabiedrisko organizāciju un reliģisko organizāciju dokumenti); 2) mācību materiāli (mācību grāmatas, burtnīcas u.c.); 3) publikācijas (raksti presē, pedagoģiskā literatūra u.c.); 4) rokraksti (dienasgrāmatas, skolēnu „zīmītes”) u.c. (Ķestere, 2005, 18.lpp.). Viens no rakstiskajiem avotiem, ar kuru palīdzību pētīt klases kultūru, ir mācību grāmatas. Tās ir nozīmīgs avots mācību priekšmetu satura izpētē, kā arī noderīgs avots pētīt grāmatu autoru nodomus, veidojot tās. Taču mācību grāmatu izpētes procesam raksturīgas vairākas problēmas. Mācību grāmatas sniedz informāciju par stereotipiem, kas tika sagaidīti, piem., priekšstatiem par dzimumiem un rasēm, kurus paredzēja pie varas esošā sistēma. Taču grāmatas nesniedz informāciju par to, kā un vai šie stereotipi un priekšstati tika realizēti, propagandēti klasē (Braster, et al, 2011). Līdz ar to grūti iegūt informāciju par patieso mācību grāmatu izmantošanas pieredzi klasē jeb to, kā un vai mācību grāmatās paustās vērtības un uzskati tika nodoti skolēniem.

Līdzīgi ir arī ar plakātiem, kartēm u.tml. uzziņas materiāliem, kuri bieži vien rotā klašu sienas. Ir zināms, ka skolām speciāli tiek veidoti mācību līdzekļi - dažādi informācijas un uzziņas materiāli, un šo materiālu veids un tajos esošā informācija atšķiras dažādos vēstures periodos, kā arī dažādos politiskos režīmos. Taču, līdzīgi kā ar mācību grāmatām, ir grūti pierādīt to, vai, kā un cik daudz šie materiāli tika izmantoti klasē jeb kāda nozīme tiem tika piešķirta. Vienīgā atšķirība no grāmatām ir tā, ka plakāti klases sienas rotā ik dienas un skolēni tos var aplūkot pastāvīgi, īpaši ja tie ir uzziņas materiāli, turpretī mācību grāmatas tiek pētītas lielākoties skolotāja vadībā.

Viens no vērtīgiem vēstures avotiem dažādu tēmu izpētē ir vēsturiskā prese, kurā atspoguļojas visdažādākās konkrēta laika posma sabiedrības iezīmes, gan sociālās, gan politiskās, gan ekonomiskās, gan kultūras u.t.t. Taču arī prese, īpaši pedagoģiskā, nevar tikt skatīta bez vispusīgas analīzes, jo masu mediji bieži vien dažādu iemeslu dēļ ataino vēlamo realitāti, kā arī varas ietekmes rezultātā, mēdz sagrozīt patiesību. Līdz ar to preses pētniecībā ir nepieciešams sākotnēji iepazīties ar konkrētā izdevuma mērķiem, uzdevumiem, atbalstītājiem, kā arī to, kādām patērētāju grupām šis preses izdevums ir veidots (Ķestere, 2005, 18.lpp.).

Pie rakstisko vēstures avotu grupas pieder arī dokumenti, kuri reglamentē izglītības sistēmu un nosaka tās pārmaiņas, kas reflektē skolā un/vai konkrētā klasē. Dokumenti ir primārie vēstures avoti un tajos paustā informācija ir tieša, skaidri definēta un šī iemesla dēļ arī uzticama, taču dokumenti sniedz „sausu” informāciju un no tiem grūti iegūt vispārēju konkrētā notikuma ainu, saprast reālo situāciju.

Beļģu pedagoģijas vēstures pētnieks Frederiks Hermanis savā disertācijā „Skolas kultūra 20.gs. Mentalitāte un realitāte pamatskolā” (*'School Culture in the 20th Century: Mentality and Reality History of the Primary School'*) raksta, ka skolas darba burtnīcas, grāmatas, un citas „izglītošanās lietas”, kuras skolā tiek lietotas praktiski, neapšaubāmi ir interesantas liecības skolas kultūras izpētē priekš pedagoģijas vēsturniekiem, jo šie avoti būtiski atšķiras no rakstītajiem dokumentiem, kuri tiecas parādīt kādai izglītībai vajadzēja būt un uz ko ir vērts tiekties, nevis to kāda patiesībā bija izglītība. Šādi piemēri ir pedagoģiskā prese, mācību programmas un līdzīgi dokumenti (Herman, 2010, p.53). Tas apstiprina pieņēmumu, ka rakstītie avoti klases kultūras pētniecībā ir vairāk derīgi, lai izpētītu kādai tai bija jābūt, nevis kāda tā patiesībā bija.

Vēl viens vēstures avots klases kultūras pētniecībā ir mutvārdu vēstures avoti: 1) intervija; 2) dzīvesstāsts; 3) atmiņu stāstījums (Ķestere, 2005, 19.lpp.). Tomēr jāņem vērā, ka šis vēstures avots vienmēr ir ļoti subjektīvs un pretrunu pilns. Pirmkārt, katrs cilvēks savu

pieredzi izjūt un atceras savādāk, otrkārt, cilvēku atmiņas var būt nepilnīgas vai neatbilst reālajiem faktiem (Braster, et al, 2011). Taču tieši cilvēku atmiņas ir tas vēstures avots, kas sniedz informāciju par realitāti skolā vai klasē, un, neskatoties uz to, ka katra cilvēka atmiņas ir individuālas un tajās iespējami pārrāvumi vai tieši pretēji - kaut kas var tik piedomāts klāt, tomēr atmiņas sniedz ieskatu konkrētā cilvēka izjūtās un pieredzē. Ja dokumenti un prese ļauj teorētiski spriest par to, kā vajadzēja būt, tad cilvēku atmiņas jau konkrēti ataino situāciju tādu, kā to izjuta notikumu piedzīvojušie cilvēki, aculiecinieki.

Kā lietisko avotu veids klases kultūras pētniecībā ir klases materiālo objektu izpēte. Lietiskie vēstures avoti ir priekšmeti, piem., rakstāmpiederumi, skolas skomas u.c. (Ķestere, 2005, 19.lpp.) Šajā avotu grupā ietilpst visas klases lietu vide – soli, tāfele, planšetes, plakāti, skolas somas, rakstāmpiederumi, apģērbs u.tml. Rakstu krājuma "Skološanās melnā kaste" autori atzīst, ka tieši skolas soli ir svarīgs avots klases kultūras izpētē. Tā, piemēram, tas, ka skolēnu soli laika gaitā vairs netika piestiprināti pie grīdas ar naglām vēsta par jaunu metožu ieviešanu mācību procesā: piemēram, pārbīdot galdus, iespējams veidot mazas skolēnu grupas. Tomēr ne vienmēr šo pārvietojamo solu iespējas tiek izmantotas un bieži vien arī mūsdienās soli tiek novietoti pēc kārtas, līdzīgi kā militārā ierindā (Braster, et al, 2011).

Viens no svarīgākajiem vēstures avotiem klases realitātes izpētē ir vizuālie avoti, to vidū – fotogrāfijas. Protams, ka arī šo avotu izpētē ir jāievēro vairāki priekšnosacījumi, kā arī to izpēte prasa vairākkārtēju analīzi un pārbaudi: fotogrāfijās, īpaši senākās, tiek atainota vēlamā realitāte, jo fotogrāfijas bieži vien tika izmantotas reprezentatīviem nolūkiem. (Braster, et al, 2011). Tā, piemēram, senākās fotogrāfijās redzami skolēni bieži vien ir apģērbusies savās svētku drēbēs, jo iepriekš jau bijis zināms, ka skolā būs fotogrāfs un vecāki bērnus ir sagatavojuši „bildēšanai”.

I.Grosvenors savā rakstā „Pagātnes klases telpu vizualizācija” (*‘On Visualising Past Classrooms’*) raksta, ka fotogrāfijai ir patiesa vērtība, jo tā ir realitātes pierādījums, tā ir notikuma aculiecinieks un tai ir dokumentāls statuss. (Grosvenor, 1999, p.83) Taču, lai pētītu senu fotogrāfiju ir jāprot izstāstīt tās stāsts, ko iespējams paveikt tikai pārzinot vēsturisko kontekstu fotogrāfijas uzņemšanas laikā. Vēsturniekam jāizprot teorija, lai radītu realitātes atspoguļojumu.

Roterdamas Universitātes profesors Sjāks Brasters (*Sjaak Braster*) ir veicis pētījumu „Izglītības izmaiņas un holandiešu klašu telpu fotogrāfijas” (*‘Educational change and Dutch classroom photographs’*), kurā, apkopojot un analizējot simtiem skolēnu un skolotāju fotogrāfiju, gan klasē, gan ārpus tās, ir nonācis pie secinājuma, ka, izmantojot attēlus, var noteikt, kā laika posmā no 1945. līdz 1985.gadam Holandes skolās ir notikusi pāreja no

skolotāj-centrēta mācību procesa uz skolēn-centrētu mācību procesu. Pie šāda secinājuma profesors nonācis dziļas fotogrāfiju izpētes rezultātā, kurās ievērojis, ka jaunākās fotogrāfijās skolotājs atrodas vienā līmenī ar skolēniem un attēlos vairāk nojaušama brīva mācību procesa atmosfēra, taču senākās fotogrāfijās skolotājs parasti atrodas augstāk, piem., skolēni sēž, bet skolotājs stāv kājās (Braster, 2011).

S. Brastera darbā tiek norādīts arī, ka, balstoties uz virspusēju fotogrāfiju analīzi, var nonākt pie nepareiziem secinājumiem. Holandes skolu senākajās fotogrāfijās attēlotas ainas, kurās skolēni ar nopietnām sejām kaut ko pieraksta kladēs vai lasa mācību grāmatās, taču jaunākās fotogrāfijās skolēni vienkārši pozē ar smaidīgām sejām fotogrāfam, neizmantojot mācību materiālus. Senākās fotogrāfijās skolēni ģērbti svētku drēbēs, bet jaunākās apģērbs ir daudz ikdienišķāks. Senākās fotogrāfijās klases sienas noklātas ar sienas planšetēm, plakātiem un ģeogrāfiskām kartēm, turpretī jaunākās ar skolēnu zīmējumiem un skolēnu veidotiem plakātiem. Turklāt fotogrāfijās gandrīz vispār neparādās tāfeles vai reliģiska rakstura simboli. Pamatojoties uz šo informāciju, var pieņemt, ka holandiešu skolās tāfeles netika lietotas, reliģijai nebija nozīmīga loma, senākā pagātnē bērni bija nelaimīgi apmeklējot skolu, turklāt ģērbās uz skolu svinīgi. Taču šī informācija ir absolūti nepatiesa. Pētot fotogrāfijas, ir nepieciešama dziļa analīze un prasme ieraudzīt „stāstu aiz stāsta”. Ļoti svarīgi ir apstākļi, kādā fotogrāfijas tapušas, kad un kāpēc tās uzņemtas. Tā, piemēram, veicot dziļāku analīzi par Holandes skolām, profesors secināja, ka tāfeles attēlos neparādās, jo fotogrāfs parasti veica uzņēmumu atrodoties klases priekšplānā, tātad tāfele bija viņam aiz muguras. Liela daļa no Holandes skolām 20.gs. sākumā un vidū bija katoļu skolas, tāpēc grūti saprast, kādēļ fotogrāfijās neatainojas reliģiskie simboli. Taču arī to zinātnieks noskaidrojis pēc dziļākas analīzes: ja klasē atradās reliģiski simboli, piem., krusts, tad tas noteikti bija novietots klasē vietā, kur tas vislabāk redzams – virs tāfeles. Ja jau fotogrāfam tāfele atradās aiz muguras, veicot uzņēmumu, tad šī iemesla dēļ arī reliģisks simbols attēlos nav redzams (Braster, 2011)

Vizuālo avotu nozīmīgumu pedagoģijas un izglītības vēstures pētniecībā uzsver arī Katalonijas Universitātes pētniece Eulālija Kollēldemonte (*Eulàlia Collelldemont*), kura apgalvo, ka „izglītības vēsture, galvenokārt, ir tikusi rakstīta no tekstuālās perspektīvas. Dokumenti, atmiņas, dienasgrāmatas, grāmatas ir bijis galvenais avots (..) Bet realitāte ir daudz sarežģītāka. (..) Vizuālie avoti, priekš mums, ir veids kā iegūt atšķirīgu pieeju pagātnei.” (Ķestere, I., Collelldemont, E., 2015). Šis citāts apstiprina autores pieņēmumu, ka tieši vizuālie avoti ir tā vēstures avotu grupa, kura var sniegt būtisku informāciju par tā laika realitāti, par to, kā pētāmie procesi un lietas, šajā gadījumā klases kultūras transformācijas, noritēja reālā vidē, nevis teorētiskā izpratnē.

Vēlreiz jāuzsver, ka attēli un fotogrāfijas ir nozīmīgs vēstures avots klases kultūras izpētē, jo spēj sniegt daudzpusīgu informāciju par klases kultūras materiālajām vērtībām. Taču šī avotu grupa prasa arī dziļu analīzi un izpēti, jo galvenais uzdevums, pētot fotogrāfijas, ir prast saskatīt un izstāstīt stāstu, kas tajās apslēpts.

Kopumā, gluži tāpat kā jebkurā vēstures pētniecības virzienā, arī klases kultūras izpētes avoti iedalās vizuālajos, rakstiskajos, mutvārdu un lietiskajos avotos. Klases kultūras izpētē svarīgu informāciju sniedz ikviens no šo avotu veidiem, taču to izpēte prasa dziļu analīzi, kā arī skaidru vēsturiskā konteksta izpratni. Daļa avotu ataino klases ideālu (dokumenti, prese, mācību grāmatas), taču klases realitāti iespējams saprast vislabāk, izmantojot kā avotus fotogrāfijas, intervijas un memuārus.

2.2.Klases kultūras realitātes pētījuma metodoloģija

Klases kultūras transformāciju izpētē no autoritāras varas uz demokrātiju, šī darba ietvaros tika izvēlēts atainot klases realitāti. Līdz ar to klašu telpu fotogrāfijas un cilvēku atmiņas ir tie vēstures avoti, kuri sniedz realitātei maksimāli pietuvinātu informāciju.

Maģistra darba izstrādes gaitā tika apkopotas 78 fotogrāfijas, kurās attēlotas dažādu Latvijas reģionu skolu klases telpas. Šajās fotogrāfijās redzami gan skolēni, gan skolotāji, gan vecāki, gan atsevišķos gadījumos redzama tikai kāda klases daļa bez cilvēkiem. 51 no apkopotajām fotogrāfijām atainotas klases telpas L.Brežņeva laikā no 1964.gada līdz 1982.gadam, bet 27 fotogrāfijās redzamas klases telpas sākot no Latvijas neatkarības atgūšanas 1991.gadā līdz pat brīdim, kad Latvija iestājās ES 2004.gadā. Kā jau minēts iepriekš, fotogrāfiju analīze prasa dziļu analīzi, turklāt klases kultūras vēstures pētniecības aspektā no fotogrāfiju analīzes rezultātā nepieciešams izveidot stāstu jeb „lasīt starp rindiņām” to, ko sevī slēpj katra fotogrāfija.

Balstoties uz klases kultūras teorētisko analīzi, kas aprakstīta šī darba 1.nodaļā, tika izveidoti kritēriji, ar kuru palīdzību aplūkot katra pētāmā laika posma fotogrāfijas un būtu iespējams veikt salīdzinājumu. Kopumā tika izstrādāti četri kritēriji: 1) skolotāju, skolēnu un vecāku pozīcijas klases telpā; 2) klases interjera objekti, mēbeles, soli; 3) klases sienu dekorācijas; 4) skolēnu un skolotāju apģērbs. Katram no šiem kritērijiem tika izstrādāti arī apakškritēriji, kuri tika meklēti katrā fotogrāfijā individuāli un vēlāk tika aprēķināta katra konkrēta kritērija procentuālā attiecība pret visu fotogrāfiju kopskaitu vai attiecīgajam kritērijam atbilstošos fotogrāfiju skaitu.

Pirmkārt, tika analizēta skolotāju, skolēnu un vecāku pozīcija klases telpā, kura iedalījās attiecīgos apakškritērijos: 1) fotogrāfijā redzami tikai skolēni; 2) fotogrāfijā redzami skolēni kopā ar skolotāju; 3) fotogrāfijā redzami skolēni kopā ar vecākiem; 4) fotogrāfijā redzams tikai skolotājs; 5) fotogrāfijā nav redzami cilvēki.

Otrkārt, tika analizēti klases interjera objekti, mēbeles, soli, kuri iedalījās attiecīgos apakškritērijos: 1) fotogrāfijā redzama tāfele; 2) fotogrāfijā redzami skolēnu senie, smagnējie koka skolēnu soli; 3) fotogrāfijā redzami tipiskie padomju laika soli ar koka virsmu un metāla kājām; 4) fotogrāfijā redzami cita veida skolēnu soli; 5) fotogrāfijā redzams liels skapis jeb sekcija; 6) fotogrāfijā redzami nelieli plaukti; 7) fotogrāfijā redzama izlietne; 8) fotogrāfijā redzams projektoris; 9) fotogrāfijā redzams televizors.

Treškārt, tika analizētas klases sienu dekorācijas: 1) fotogrāfijā redzamas sienas planšetes/ziņojumu dēļis; 2) fotogrāfijā redzami mācību priekšmetam raksturīgi uzraksti vai personu portreti; 3) fotogrāfijā redzami komunisma ideoloģijas simboli (portreti, plakāti, lozungi); 4) fotogrāfijā redzami tradicionāli vai patriotiski latviešu simboli; 5) fotogrāfijā redzamas gleznas (dabas ainavas u.tml.); 6) fotogrāfijās redzami skolēnu zīmējumi, radošie darbi, amatniecības darbiņi; 7) fotogrāfijā redzami mācību saturam atbilstoši informatīvie materiāli, kartes, tabulas u.tml.; 8) fotogrāfijā redzamās klases sienas ir piesātinātas ar dažāda veida informāciju un materiāliem; 9) fotogrāfijā redzamās klases sienas ir tukšas vai minimāli dekorētas (piem., viena vai divas gleznas, portrets vai lozungs).

Ceturtkārt, tika analizēts skolēnu apģērbs: 1) fotogrāfijā redzami skolēni ģērbusies svinīgi; 2) fotogrāfijā redzami skolēni ģērbusies skolas formā; 3) fotogrāfijā redzami skolēni ģērbusies ikdienas apģērbā. Šajā kritērijā netiek analizēts skolotāju apģērbs, jo autores prāt, tā analīze nodod ieguldījumu klases kultūras izpētē, bet gan vairāk saistās ar skolotāja tēla pētniecību.

Pētījuma gaitā tika veiktas desmit intervijas ar cilvēkiem, kuri pētāmajos laika posmos bijuši skolēni. Četras intervijas veiktas ar cilvēkiem, kuri skolā mācījušies Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas laikā:

- 1) Maija Kārklīņa mācījusies Lizuma vidusskolā no 1959.gada līdz 1967.gadam un Jaunpiebalgas vidusskolā no 1967.gada līdz 1970.gadam;
- 2) Ilze Rumbeniece mācījusies Jelgavas 4.vidusskolā no 1966.gada līdz 1978.gadam;
- 3) Ginta Mičule mācījusies Vanagu astoņgadīgajā skolā no 1968.gada līdz 1976.gadam un Līvānu 1. vidusskolā no 1976.gada līdz 1979.gadam;
- 4) Aivars Mičulis mācījies Ezersalas astoņgadīgajā skolā no 1969.gada līdz 1977.gadam un Ciblas vidusskolā no 1977.gada līdz 1980.gadam;

5) Solvita Bikša mācījies Staļģenes astoņgadīgajā skolā no 1976.gada līdz 1984.gadam.

Piecas intervijas tika veiktas ar cilvēkiem, kuri mācījušies skolā pēc Latvijas neatkarības atgūšanas:

- 1) Dainis Šanters mācījies Ludzas vidusskolā no 1983.gada līdz 1995.gadam;
- 2) Valdis Bogdanovs mācījies Jelgavas 4.vidusskolā no 1986.gada līdz 1998.gadam;
- 3) Linda Rumbeniece mācījies Jelgavas 4.vidusskolā no 1990.gada līdz 2002.gadam;
- 4) Guntis Vāveris mācījies Rīgas 31. vidusskolā no 1992.gada līdz 2004.gadam;
- 5) Eva Rīdere mācījies Augstkalnes pamatskolā no 1997.gada līdz 2006.gadam.

Respondentu izvēlē autore centās aptvert iespējami vairāk Latvijas reģionus, kā arī ievērot dzimumu proporcijas.

Interviju laikā cilvēkiem tika lūgts atbildēt uz diviem jautājumiem, kuri sarunas gaitā tika papildināti ar citiem jautājumiem, kas varētu sniegt papildinformāciju. Pirmkārt, cilvēkiem tika lūgts atcerēties kādu vienu konkrētu klases telpu un maksimāli aprakstīt tās izskatu, sākot no sienu krāsas un solu izvietojuma, beidzot ar ziņojumu dēļa saturu. Interviju mērķis bija iegūt cilvēku atmiņas par lietu vidi klasē tajā laikā, kad tie mācījās skolā. Otrs nozīmīgais jautājumu kopums saistījās ar darbībām, ko skolēni veica klasē un laiku, ko pavadīja tajā. Tā mērķis bija noskaidrot, cik lielu laiku skolēni pavadīja klasē, ar ko nodarbojās klasē ārpus mācību procesa, vai vispār bija iespējams uzturēties klasē ārpus mācību laika.

Cilvēku atmiņu salīdzinājums ar fotogrāfiju analīzi un literatūrā atrodamajiem aprakstiem par vēstures kontekstu sniedz būtisku ieskatu klases kultūras transformācijās pētāmajā periodā. Turklāt šāds avotu un literatūras salikums palīdz atainot tieši klases kultūras realitāti, nevis to, kādai tai vajadzēja būt.

3. Klases kultūras rekonstrukcija

3.1. Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas izglītības sistēma kā klases kultūras veidošanās konteksts (1964-1982)

Lai rekonstruētu un izprastu izprastu attiecīgā laikmeta klases realitāti, ir nepieciešams zināt un izprast sociālpolitisko kontekstu, kurā klases kultūra veidojās.

Neskatoties uz to, ka pētīta tiek vienas valsts vēsture piecdesmit gadu periodā, kas vēsturiski nešķiet ilgs laiks, tieši šajā laikā Latvijas valsts iekšpolitikas nozares, tai skaitā arī izglītība, piedzīvoja milzīgas izmaiņas, pārejot no padomju totalitārisma uz neatkarīgas valsts demokrātiju. Kā jau minēts iepriekšējās nodaļās, skolu ietekmējošie ārējie faktori ir būtiska sastāvdaļa arī klases kultūras izpratnē.

Padomju Savienības vēsture ir plašs temats jebkuras vēstures nozares izpētē, tādēļ pieņemts tās vēsturi dalīt četrus PSRS vadītāju ērās – Staļina, Hruščova, Brežņeva un Gorbočova. Maģistra darba izstrādē izvēlēts Leonīda Brežņeva vadīšanas laiks no 1964.gada līdz 1982.gadam, kuru dēvē arī par stagnācijas laiku Padomju Savienībā. Josifa Staļina valdīšanas laiks neapšaubāmi bija totalitāras varas izpausme. Taču, neskatoties uz to, ka PSRS saglabājās totalitārisma būtība, pēc Ņikitas Hruščova „atkušņa” politikas L.Brežņeva laikā padomju režīms bija kļuvis liberalizētāks un vairāk atgādināja autoritāra režīma valsti. Autoritārais režīms nomaina totalitāro režīmu, kad politiskā vara atslābst un valsts pārstāj visaptveroši kontrolēt sabiedrību. (Tauriņš, 1999, 122.lpp.)

Politologs Kārlis Daukšts savā darbā „Politoloģija” pauž uzskatu, ka pēc Staļina nāves PSRS izveidojās posttotalitārais režīms, kurš ir viens no autoritārisma paveidiem: „Posttotalitārie režīmi parasti veidojas pēc totalitāra harizmātiska līdera nāves. Sākas mēģinājumi turpināt iepriekšējo pārvaldes veidu un pretējs process – personības kulta likvidācija, taču ievērojami pieaug valdošās elites birokratizācija un totalitāro struktūru demontāžas process: pavājinās policejiskās struktūras, mēģinājumi radīt kolektīvo vadību, mīkstināt režīmu, ievest liberālisma elementus sabiedrības dzīvē.” (Daukšts, 2010, 33.lpp.)

Balstoties uz pieņēmumu, ka Brežņeva vadīšanas laiks PSRS ir vairāk autoritārs, nekā totalitārs režīms, nepieciešams noteikt konkrētus autoritārisma principus, pēc kuriem analizēt tā ietekmi uz klases kultūru. Habilitētais filozofijas doktors Latvijas Universitātes profesors Miķelis Ašmanis savā darbā „Politikas teorijas” min, ka viena no autoritārisma iezīmēm ir valsts izteikta dominēšana pār pilsonisko sabiedrību, kas nozīmē, ka skola kā sabiedrības daļa tiek apzināti un stingri ietekmēta valsts varas mērķu realizēšanai. M.Ašmanis arī uzskaita vairākas autoritārisma iezīmes, kuras var izmantot klases kultūras izpētē

konkrētajā laika posmā: 1) mērķtiecīga informācijas sašaurināšana un koncentrēšanās uz sabiedriskās iekārtas saglabāšanu kā politikas galvenā mērķa apkalpošanu; 2) sabiedrības garīgajā dzīvē visādiem līdzekļiem, sākot ar propagandu un beidzot ar represijām, tiek pieņemta ideoloģiskā vienprātība. (Ašmanis, 2004, 163.-164.lpp.) Šiem kritērijiem jāpievieno K.Daukšta apgalvojums, ka autoritārs režīms bieži 3) ievieš stingru cenzūru un 4) manipulē ar likumiem. (Daukšts, 2010, 32.lpp.) Tātad klases kultūru Brežņeva laikā ietekmēja informācijas sašaurināšana un tās izmantošana valsts mērķu sasniegšanai, propagandas un cenzūras pielietošana, veidojot ideoloģisko vienprātību, kā arī likumu pārveidi.

Latvijā pēc Padomju Savienības okupācijas pakāpeniski mainījās visa izglītības sistēma. Pirmajos gados pēc Otrā pasaules kara skolotāji un augstskolu docētāji no visām intelīģences grupām pārcieta varas iestāžu spiedienu, kas izpaudās gan kā tiešas represijas, gan arī prasības pārkārtot mācību plānus un aktīvi iesaistīties ideoloģiskajās kampaņās. Pamatizglītība un kopš 20.gs. 70.gadiem arvien vairāk arī vidējā izglītība tika padarīta par obligātu. 1959.g. sākās pāreja no obligātās septiņgadīgās uz obligāto astoņgadīgo izglītību, kas beidzās 1961./1962.g. (Bleiere, et al, 2005).

20.gs. 60.gadu sākumā komunistiskās partijas vadībā tika pārveidoti likumi, kas attiecas uz izglītības sistēmu. Tāpat kā iepriekšējos padomju varas periodos, ar propagandas palīdzību tika realizēta komunistiskā ideoloģija. Sākoties Brežņeva vadīšanas periodam 1964.gadā, Latvijā izglītība bija pilnībā nomainījusies uz astoņgadīgo pamatskolu, kā arī lielāks skaits skolēnu sāka apmeklēt vidusskolas klases, neizvēloties profesionālo izglītību. Tas nozīmēja, ka arvien lielāks skolēnu skaits arvien ilgāku laiku pavadīja tieši skolā. Savukārt, lielākā daļa skolā pavadītā laika aizritēja tieši klašu telpās, kuras turklāt bija veidotas atbilstoši padomju varas ideoloģiskajiem principiem.

Padomju Savienība tika būvēta uz komunistiskās ideoloģijas principiem, kuri, protams, dominēja arī izglītības sistēmas veidošanā. Viens no izglītības mērķiem bija veidot skolēnos komunistisku pasaules uzskatu. Kā raksta pedagogijas vēsturnieks, LU profesors Jānis Anspaks: „totalitārisms pakļaujoties „vienīgās īstenās” patiesības doktrīnai, sabiedrības garīgo dzīvi, izglītību un kultūru pakļauj vienam centram, totalitārās valsts un vienīgās partijas diktātam. Kā arī totalitārisma raksturīgas idejas par cilvēka dabas pārveidi un personības atsvešinātību. Abas konceptuālās nostādnes ievirzītas tā, lai visus veidotu vienādus un vienādi domājošus.” (Anspaks, 2003). Tātad izglītība, tāpat kā citas sabiedrības garīgās dzīves nozares, tiek pakļauta vienotai ideoloģijai, kura turklāt tiek uzspiesta visai sabiedrībai kā vienīgā īstenā patiesība, lai veidotu vienādi domājošu sabiedrību. Tieši skola un klase ir tā vieta, kurā visefektīvāk realizēt šādus mērķus, jo skolā tiek mācītas gan zināšanas, gan

uzvedība, gan morāles, ētikas normas u.tml. Līdz ar to skola ir ļoti piemērota iestāde „īstās un vienīgās patiesības” mācīšanai.

PSKP CK 1979.gada 29.aprīļa lēmumā teikts, ka: „Vajag panākt, lai zināšanas revolucionārajā teorijā un partijas politikā padomju cilvēkiem kļūtu par pārliecību, aktīvu dzīves pozīciju, kas raksturo nelokāmu cīnītāju par komunismu, pret jebkurām svešās ideoloģijas izpausmēm, kļūtu par rīcības programmu attīstītā sociālisma aktuālo problēmu risināšanā.” (Par ideoloģiskā un politiskā audzināšanas darba tālāku uzlabošanu: PSKP CK 1979.g. 29.aprīļa lēmums., 1979). Šis citāds parāda padomju izglītības mērķus skolā, kas atbilst totalitāra režīma politikai un ar kuru palīdzību padomju vara spētu ietekmēt cilvēkus atbalstīt komunistisko ideoloģiju.

I.Ķestere raksta, ka okupācijas periodā visa Latvijas izglītības sistēma tika unificēta pēc PSRS parauga, atradās tās kontrolē un ietekmē. Totalitārā režīma radītie šķēršļi (cenzūra, pārvietošanās brīvības ierobežojumi) neļāva iepazīties ar izglītības sasniegumiem demokrātiskās valstīs (Ķestere, 2010). Šajā laikā skolām, skolotājiem, pedagoģijas pētniekiem netika dota iespēja izvēlēties kādu izglītības sistēmu tie grib veidot, bet bez ierunām bija jāpakļaujas padomju varas uzspiestajai centralizētajai izglītības politikai. Šis aspekts skāra ne tikai mācību procesu, bet arī klases kultūru kopumā. Padomju laikā unificētā skolu būvniecība radīja lielu skaitu vienāda arhitektūras risinājuma skolas, kurās bija vienāda dizaina klases – viss pēc viena parauga. Līdz ar to pastāv iespēja, ka visā Latvijas teritorijā klašu kultūra kā telpu kultūra bija vienāda.

J.Anspaks savā darbā „Pedagoģijas idejas Latvijā” norāda, ka 20.gs. 60.-80.gados oficiālajos dokumentos tiek deklarēta skolas darba pārkārtošana, taču uz neizmērojami lielā pārmaiņu fona pasaulē padomju totalitārajā sistēmā turpina zelt birokratizācija izglītībā un audzināšanā, unifikācija, totāla ideoloģiskā indokrinācija, mācību vienveidīgā – lehalitāriskā – virzība, pārvēršot skolu par noslēgtu, no dzīves un pasaules norisēm norobežotu vidi (Anspaks, 2003). Šis apgalvojums apliecina to, ka totalitārā vara Latvijas skolas pārveidoja par autoritāri domājošu cilvēku veidošanas un audzināšanas iestādi, kurā apzināti tika veidota skolēnus ietekmējoša politiskās ideoloģijas vide.

Latvijas pedagoģijas vēsturnieks, profesors Leonards Žukovs savā darbā „Pedagoģijas vēsture” raksta, ka „skolu jaunatnei centās „iepotēt” bezierunu kalpošanu svešo varu (komunistu) ideāliem, noniecinot katras tautas tiesības pašai brīvi paust savus uzskatus, nacionālo suverenitāti, pedagoģisko plurālismu. Izglītība bija pakļauta PSKP politiskajam diktātam. Skolēnu domāšanas attīstība mācību procesā, teorijas saistījums ar praksi, darbu, skolēnu profesionālā orientācija un politehniskā izglītība atradās pedagoģiskās prakses un

skolēnu darba uzmanības lokā.” (Žukovs, 2001). Arī prof. L.Žukova apgalvojumi apstiprina padomju režīma vēlmi ietekmēt skolēnus un padarīt tos paklausīgus autoritāras valsts varai.

Kopumā pētnieku apgalvojumi un novērojumi vēsta par padomju varas kā totalitāra režīma vēlmi Latvijā veidot unificētu skolu sistēmu, kurā ar dažādu līdzekļu palīdzību jau no pirmajām skolas klasēm panāktu vienādi domājošu cilvēku izveidi, kas ir gatavi bez ierunām pakļauties valsts varai. Jebkāda veida informācija tika pakļauta stingrai cenzūrai. Šajā laikā milzu uzmanība tika veltīta komunistiskajai propagandai, kuru veiksmīgi varēja realizēt skolās. Viena no propagandas realizēšanas vietām varēja būt arī klase – telpa, kurā skolēns uzturas lielāko savas ikdienas daļu. Līdz ar to ir svarīgi izpētīt, kā izskatījās padomju klase, kāda bija tās lietu vide, kādi kultūras artefakti tajā atradās, vai un cik ļoti tie bija saistīti ar padomju propagandu, un kādu iespaidu un ietekmi tie atstāja uz skolēniem. Tas dod iespēju identificēt autoritārisma iezīmes klases telpā.

3.2. Neatkarīgas valsts izglītības sistēmas izveidošanās (1991-2004)

Klases kultūras transformāciju izpētē demokrātiskas iekārtas laikā, gluži tāpat kā autoritāra režīma laikā, nepieciešams noteikt konkrētus indikatorus, pēc kuriem vadīties analizējot vēstures avotus.

Latviešu valodas vārdnīcā jēdziens „demokrātija” skaidrots kā princips, kas nodrošina sabiedrības, kolektīva locekļiem vienādas tiesības un iespējas (Latviešu valodas vārdnīca, 1998.).

K.Daukšts atklāj, ka viens no demokrātijas indikatoriem ir cilvēku tiesību un brīvību garantijas, taču, klases kultūras transformācijas izpētē nepieciešams izvirzīt konkrētākas iezīmes. Viena no tām, balstoties uz K.Daukšta demokrātijas indikatoriem, ir brīvu vēlēšanu un brīvas gribas izteikšanas nodrošināšana (Daukšts, 2010, 35.lpp.). Tam jāpievieno arī M.Ašmaņa noteiktās demokrātijas pazīmes - pulcēšanās un organizēšanās brīvības un sabiedriski svarīgas informācijas saņemšana. (Ašmanis, 2004, 156.lpp.) Tātad demokrātiska valsts iekārta saistās ar vārda brīvības, pulcēšanās brīvības un informācijas pieejamības faktoriem skolā un klasē.

M.Ašmanis savā darbā „Politikas teorijas” min arī klases kultūras transformāciju izpētē svarīgus demokrātijas trūkumus un priekšrocības. Viņš apgalvo, ka demokrātiskā režīma lielākā priekšrocība ir augstā kompetence, kas ļauj katram paust un pamatot savu viedokli. Kā arī to, ka demokrātijas īstenošana prasa daudz laika un pacietības daudz un dažādu viedokļu uzklaušanai un diskutēšanai, kas būtībā ir demokrātijas trūkums (Ašmanis,

2004, 138.-139.lpp.). Šis apgalvojums apstiprina autores pieņēmumu, ka Latvijas neatkarības atgūšanas demokrātiskais posms līdz brīdim, kad Latvija iestājas ES ir salīdzinoši īss un demokrātijas pilnīgai īstenošanai nepietiekams. Līdz ar to arī ir nozīmīgi pētīt, kādas ir klases transformācijas iezīmes pašā demokrātijas sākuma periodā jeb tieši to, kādā veidā sabiedrība, kurai būtībā nav demokrātisku tradīciju, mēģina iedzīvināt demokrātiju klasē, transformējot klases kultūru, tās artefaktus.

Viskonsīnas Universitātes profesori Maikls Epls (*Michel Apple*) un Džeimss Beins (*James Beane*) savā darbā „Demokrātiskas skolas” (*Democratic schools*) raksta, ka „demokrātiskas skolas, tāpat kā pati demokrātija, neveidojas nejaušības pēc. Tas ir pedagogu mēģinājums ieviest tādu kārtību un iespējas, kas iedzīvinātu demokrātiju, balstoties uz diviem uzdevumiem: 1) izveidot demokrātisku izglītības jeb skolas struktūru; 2) izveidot mācību programmas, kas jauniem cilvēkiem sniegs demokrātisku pieredzi.” (Apple, Beane, 1999). Tātad, uzsākot demokrātiskas skolas veidošanu, pamatā ir jāliek jaunas struktūras un mācību programmu izveide, balstoties uz demokrātijas principiem.

Darba „Demokrātiskas skolas” autori arī piekrīt tam, ka demokrātiskas skolas realizācija daļēji ir atkarīga no valsts iesaistīšanās/iejaukšanās (Apple, Beane, 1999). Tas nozīmē, ka šajā aspektā arī demokrātija ir un paliek politisks valsts iekārta un tai, tieši tāpat kā autoritāram režīmam, ir jārealizē savi mērķi. Taču, protams, mērķu sasniegšanas metodes ir atšķirīgas.

Latvijas neatkarības atjaunošana 1991.gadā iezīmēja jaunu posmu Latvijas vēsturē, līdz ar to arī Latvijas izglītības un skolu sistēmas attīstībā. Pārēja no totalitārisma uz demokrātiju nozīmēja pilnīgu atteikšanos no iepriekšējiem uzskatiem un atgriešanos pie demokrātiskām vērtībām, kas Latvijas gadījumā nozīmēja visas izglītības sistēmas veidošanu no jauna.

I.Ķestere savā pētījumā „Tradīcijas un modernisms Latvijas skolās neatkarīgas valsts veidošanās periodos: kas ir mainījies kopš 1920.gada?” raksta, ka pēc Padomju Savienības sabrukuma un Latvijas neatkarības atgūšanas izglītības sistēmas pārkārtojumos būtiska bija 20.gs. 20.-30.gadu, pirmā neatkarības perioda, pieredze, kā arī Rietumvalstu izglītības profesionāļu un entuziastu palīdzība (Ķestere, 2010).

Liepājas Pedagoģiskā institūta konferencē 1994. gadā, kurā tika formulēta latviskas audzināšanas būtība un pamatoti nosacījumi tās ideju īstenošanai atjaunotajā Latvijas skolā. Centrālā vieta tika ierādīta tautas tradicionālās kultūras vērtību apguvei; audzināšanai darba un darba tikuma kopšanai; daiļliteratūras, tēlotājmākslas un mūzikas estētisko un ētisko vērtību izkopšanai; vērtību orientācijai ģimenē; dzimtās valodas vietas un nozīmes

palielināšanai gara kultūras veidošanā (Anspaks, 2003). Tātad, veidojot atjaunotās Latvijas Republikas izglītības sistēmu, galvenās vadlīnijas bija latviešu tautas tradicionālās vērtības, darba audzināšana un dzimtā valoda. Tas vēstīja par vēlmi attālināties no padomju varas gados izdzīvotās totalitārisma un svešas izglītības pieredzes un veidot maksimāli latvisku, nacionāli un patriotiski noskaņotu mācību vidi.

Šajā salīdzinoši īsajā laikā no 1991.gada līdz 2004.gadam Latvijā norisinās milzīgas pārmaiņas, kas būtiski skar arī skolu praksi. Pēc „dzelzs priekšvara” krišanas Latvija pietuvinājās Rietumu valstīm un pārņēma daudzas Eiropas valstu un ASV pedagoģiskās idejas. Notika strauja pāreja uz modernu un atvērtu sabiedrību. Ilgu laiku Latvija bija atradusies totalitāra režīma varā un šajā laikā, kā raksta pedagoģijas pētniece I.Raituma „demokratizācijas un globalizācijas procesi sabiedrībā pilnībā izmainījuši izglītības sistēmas un skolas Eiropā.” (Raituma, 2009).

Izglītībai bija jāsekmē Latvijas atgriešanos Eiropā, ar to saprotot iekļaušanos Eiropas tautu garīgajā, intelektuālajā apritē. Notika pastiprināta pievēršanās vēstures, kultūras vēstures, literatūras, svešvalodu un citu sociālo un humanitāro priekšmetu apguvei (Ķestere, 2010).

Latvijā īpašu nozīmi iegūst brīvās pasaules pieredze: izglītības sistēmas demokratizācija; izglītības diversifikācija un diferenciacija; izglītības humanistiskās virzības ieviešana; mācību un ārpusmācību darba organizācijas formu un metožu ievirze un personības aktivitātes un patstāvības attīstība; izglītības satura, metožu un organizācijas formu modernizācija un izglītības vadība; jaunu tehnisko līdzekļu pedagoģizācija (datorizācija u.c.); eksperimentālas darbības ieviešana jaunu izglītības modeļu izstrādē un pārbaudē praksē (Anspaks, 2003).

Viens no jaunās izglītības modeļa mērķiem bija skolas demokratizācija, turklāt šī mērķa realizēšana notika ļoti strauji un ne vienmēr attaisnojās ar pozitīvām sekām.

Pārkārtojumu periodiem raksturīga sabiedrības vērtību sistēmas maiņa. Iepriekš uzspiestās ideoloģijas vietā uzreiz nevar ienākt brīvība un demokrātija, vērtību sfērā valda zinājums sajukums, sabiedrībā – spriedze. Šajā neskaidrajā, nedrošajā situācijā drošības un stabilitātes izjūta tiek meklēta gadsimtos pārbaudītajās tradicionālajās vērtībās (Ķestere, 2010). Ņemot vērā iepriekš minēto, jāsecina, ka Latvijas neatkarības posmā galvenais uzsvars skolās tiek likts uz divām vērtībām: 1) demokrātiju (mācību procesa, mācību programmu, skolas vides, klases vides demokratizāciju) un 2) latvisko identitāti un nacionālo vērtību izcelšanu.

Taču arī tas viss ir tikai teorētiski spriedumi par to, kādai vajadzēja kļūt jaunai Latvijas Republikas izglītības sistēmai, skolai un klasei. Lai iezīmētu reālo klases ainu šajā posmā, ir nepieciešama vēstures avotu analīze, kuri sniedz dziļāku, konkrētāku un reālistiskāku informāciju par ikdienu skolā.

Demokrātijas iezīmes būtībā saistās ar dažādu cilvēku brīvību un tiesību garantēšanu. Klases kultūras transformācijas izpētes kontekstā tika izvēlētas konkrētas iezīmes: vārda brīvība, pulcēšanās brīvība un informācijas pieejamība. Taču konkrēti Latvijas gadījumā pēc neatkarības atjaunošanas brīža, demokrātiskas iekārtas izpausmes iezīmēm ir jāpievieno arī nacionālisma iezīmju realizēšana skolā – patriotisko jūtu un tautas tradīciju audzināšana un tās izpausmes klases kultūras artefaktos.

3.3. Klases kultūras transformācijas Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas laikā: fotogrāfiju un interviju analīze

Kā jau tika minēts iepriekš, klases kultūras transformācijas izpēte šī pētījuma ietveros balstās uz fotogrāfiju analīzi pēc noteiktiem kritērijiem, apvienojumā ar aculiecinieku atmiņām. Kaut arī konkrētā pētījuma ietvaros klases kultūras transformācijas izvēlētas pētīt balstoties uz vienu konkrētu klases kultūras elementu jeb klases kultūras artefaktiem, taču, lai izprastu klases kultūras būtību pētāmajā periodā, tiks skatīti arī ikdienas notikumi klasē un tradīcijas, paražas, kuras īpaši atspoguļojas intervijās. Klases kultūras rekonstrukcijas veidošanai tika izmantoti fotogrāfiju analīzes rezultātā iegūtie dati (skat. Tabula Nr.2), apvienojumā ar cilvēku atmiņām, kas tika iegūtas intervijās.

3.1..tabula. Fotogrāfiju analīzes rezultāti.

Kritēriji	Periods	
	1964-1982	1991-2004
1. Skolotāju, skolēnu un vecāku pozīcijas klases telpā:		
1.1. fotogrāfijā redzami tikai skolēni	23%	45%
1.2. fotogrāfijā redzami skolēni kopā ar skolotāju	63%	26%
1.3. fotogrāfijā redzami skolēni kopā ar vecākiem un/vai skolotājiem	6%	22%
1.4. fotogrāfijā redzams tikai skolotājs vai skolotājs kopā ar vecākiem	6%	7%
1.5. fotogrāfijā nav redzami cilvēki	2%	0%

1.6. fotogrāfijā skolēni pozē fotogrāfam un skatās uz viņu	31%	56%
1.7. fotogrāfijā skolēni klausās skolotāja stāstīto, ceļ rokas, pieraksta, preztēnē vai rāda ludziņu	48%	22%
2. Klases interjera objekti, mēbeles, soli:		
2.1. fotogrāfijā redzama tāfele	15%	33%
2.2. fotogrāfijā redzami skolēnu senie, smagnējie koka skolēnu soli ar slīpām virsmām	20%	0%
2.3. fotogrāfijā redzami tipiskie padomju laika soli ar koka virsmu un metāla kājām	20%	44%
2.4. fotogrāfijā redzami cita veida skolēnu soli	35%	11%
2.5. fotogrāfijā redzams liels skapis jeb sekcija	26%	22%
2.6. fotogrāfijā redzami nelieli plaukti	13%	0%
2.7. fotogrāfijā redzama izlietne	2%	0%
2.8. Fotogrāfijā redzams projektors	0%	7%
2.9. Fotogrāfijā redzams televizors/dators/magnetafons/videomagnetafons	0%	15%
2.10. Fotogrāfijā redzami telpaugi	37%	67%
3. Klases sienu dekorācijas:		
3.1. fotogrāfijā redzamas sienas planšetes/ziņojumu dēļis	17%	26%
3.2. fotogrāfijā redzami mācību priekšmetam raksturīgi uzraksti, personu portreti, informatīvie materiāli, kartes, tabulas u.tml.	45%	11%
3.3. fotogrāfijā redzami komunisma ideoloģijas simboli (portreti, plakāti, lozungi)	19%	0%
3.4. fotogrāfijā redzami tradicionāli vai patriotiski latviešu simboli	0%	4%
3.5. fotogrāfijā redzamas gleznas (dabas ainavas u.tml.)	11%	4%
3.6. fotogrāfijās redzami skolēnu zīmējumi, radošie darbi, amatniecības darbiņi	0%	37%
3.7. fotogrāfijā redzamās klases sienas ir piesātinātas ar dažāda veida informāciju un materiāliem	24%	37%
3.8. fotogrāfijā redzamās klases sienas ir tukšas vai minimāli dekorētas (piem., viena vai divas gleznas, portrets vai lozungs)	44%	41%

4. Skolēnu apģērbs:		
4.1. fotogrāfijā redzami skolēni un/vai skolotāji ģērbusies svinīgi		52%
4.2. fotogrāfijā redzami skolēni ģērbusies skolas formā		0%
4.3. fotogrāfijā redzami skolēni ģērbusies ikdienas apģērbā		48%

Lielākajā daļā no apkopotajām, padomju varas laikā uzņemtajām klases fotogrāfijām, ir atainoti skolēni kopā ar skolotāju – tādas ir 63% no apkopotajām fotogrāfijām. Tas vēsta par to, ka fotogrāfijas galvenokārt tika uzņemtas konkrētās skolas vajadzībām, piem., lai parādītu vecākiem, kā mācību process norit šajā skolā. Par to vēsta arī analīzes rezultātā izdarītais atklājums, ka liela daļa no fotogrāfijām ataino tieši mācību procesu – 48% fotogrāfijās redzams, kā skolotājs kaut ko stāsta bērniem un tie cītīgi klausās, pieraksta nepieciešamo (3.1.att..), ceļ roku, lai atbildētu uz jautājumiem, vai pie tāfeles kaut ko prezentē klasei un skolotājam. Tātad lielāks uzsvars tiek likts tieši uz mācību procesu, kas apstiprina pieņēmumu par to, ka skola vēlas reprezentēt sevi ar fotogrāfiju palīdzību. Viens no komunistiskās ideoloģijas principiem ir darbs, līdz ar fotogrāfija ataino to, kā skolēni prasmīgi un neatlaidīgi veic savu darbu kā patiesi Padomju Savienības pilsoņi. Tātad skola, pildot valsts varas pasūtījumu, parādīja fotogrāfijās, ka klase ir vieta, kur strādāt jeb mācīties, nevis notiek blakus lietas.

3.1.att. Rīgas 9. astoņgadīgā skola. 2b.klase, 1963.gads.

Intervijās iegūtā informācija apstiprina pieņēmumu, ka klase Padomju Savienībā ir vieta, kurā norit tikai mācību process: trīs no četriem intervētajiem cilvēkiem atceras, ka klasē

drīkstēja atrasties tikai mācību stundas laikā, bet starpbrīdī bija jāiet no klases ārā – klasē drīkstēja palikt tikai dežuranti, kuri atvēra logus, lai izvēdinātu telpu, nomazgāja tāfeli un uzkopa klasi, ja bija tāda nepieciešamība. No intervijās iegūtās informācijas var secināt to, ka šajā aspektā atšķirības pastāv starp lauku un pilsētas skolām. Ilze Rumbeniece, kura mācījās Jelgavas 4.vidusskolā no 1966.gada līdz 1978.gadam, atceras, ka skolā pastāvēja stingra kārtība un nevienā klasē nedrīkstēja uzturēties starpbrīža laikā, turklāt starpbrīdī skolēniem bija jāstaigā pa skolu divās joslās un tikai pāros pa divi (ja gaja pa trīs, tad dežurants vienam lika iet aizmugurē). Jāņem vērā, ka 1964.gadā tika uzbūvēta jauna, moderna Jelgavas 4.vidusskolas ēka, kas no Jelgavas 2.septiņgadīgās skolas bija kļuvusi par vidusskolu. Arī I.Rumbeniece atceras, ka skola bijusi moderna, ar jauniem soliem, atveramajām tāfelēm, tikko krāsotām sienām un grīdām. Būtībā tā bija liela un nozīmīga pilsētas skola, līdz ar to arī noteikumi un disciplīnas ierobežojumi skolā bija strikti noteikti.

Turpretī Aivars Mičulis, kurš pamatskolā mācījās Ezersalas astoņgadīgajā skolā, bet vidusskolā mācījās Ciblas vidusskolā, atceras, ka starpbrīžus varēja pavadīt klasē. A.Mičulis atceras, ka Ezersalas skola bija pavisam maza lauku skola un tur nebija tādu gaitenītu pa kuriem varētu staigāt, līdz ar to rudens un ziemas mēnešos skolēni brīvo laiku pavadīja klasē, taču vasarā devās ārā pagalmā. Taču arī Ciblas vidusskolā, kura bija salīdzinoši lielāka skola, starpbrīžus varēja pavadīt klasē, turklāt viņa klasei esot bijušas īpašas privilēģijas, jo viņa klasē mācījusies arī direktores meita un šī iemesla dēļ viņi klasē esot varējuši uzturēties, kad vien gribēja. Dažkārt pat skolas puīši savācās klasē, lai skatītos hokeju, jo tolaik vairākās klasēs bija televizors. No A.Mičuļa atmiņām var secināt, ka klasē tika pavadīta arī liela daļa brīvā laika.

Savukārt, I.Rumbeniece atceras, ka viņu klase pat skolā nerīkoja klases vakarus, bet visi tikās ārpus skolas, piem., gāja ciemos viens pie otra. Solvita Bikša, kura mācījās Staļģenes astoņgadīgajā skolā no 1976.gada līdz 1984.gadam, atceras, ka, lai gan starpbrīžos no klases vajadzēja iet ārā, tomēr pēc stundām skolēni daudz laika pavadīja klasē. Kā atceras S.Bikša, pēc stundām esot bijis ilgi jāgaida autobuss un liela daļa skolēnu dzīvoja vairāku kilometru attālumā no skolas, līdz ar to pēc stundām klases audzinātājs ļāvis palikt klasē, dažkārt, pat uzticējies klases atslēgas.

Līdzīgās atmiņās dalās arī M.Kārkliņa, kura atceras, ka starpbrīžos klasē nedrīkstēja palikt un bija obligāti visu starpbrīdi jāstaigā pa skolu noteiktā kārtībā. Taču pēc stundām skolēni bieži mēdza uzturēties klasē, lai izpildītu mājas darbus vair sagatavotu skolai nepieciešamās lietas.

No iegūtās informācijas iespējams secināt to, ka atrašanās laiks klasē ārpus mācību stundu laika ir bijis atkarīgs no skolas atrašanās vietas. Šajā gadījumā intervijas uzrāda to, ka lielajā pilsētas skolā skolēniem bijis liegts uzturēties klasē ārpus mācību stundas laika, turpretī mazajās skolās laukos skolēni varēja vairāk laika pavadīt klasē gan starpbrīžos, gan pēc stundām. Šis aspekts varēja ietekmēt skolēnu piederības izjūtas veidošanos klasei kā telpai.

Kā jau iepriekšējās nodaļās tika noskaidrots, piederības izjūtu klasei kā telpai var veidot arī klases iekārtojums, tās interjers. Interessants ir fakts, ka visi četri respondenti uzsākot interviju un atbildot uz pirmo jautājumu – „Kā izskatījās Jūsu klases telpa?“, sāka savu stāstījumu tieši ar solu raksturojumu. Tas izskaidrojams ar to, ka skolas sols ir katra skolēna individuālā un privātā vieta, kur būtībā viņš pavada visilgāko laiku savās skolas gaitās, līdz ar to asociē klasi tieši ar savu solu. Īpaši aizrautīgi intervijās tika stāstīts par senajiem skolas soliem, kuros bija izdevies sēdēt mazajās klasēs. Skolas sols bija liels, masīvs no koka darināts un vairums gadījumu pieskrūvēts pie grīdas (skat.att.Nr.). Viens sols bija domāts diviem skolēniem un tas bija kā vienota mēbele, taču katram sava virsmas puse bija atverama atsevišķi. Sola kastē varēja glabāt grāmatas, burtnīcas u.c. mācību materiālus. Sola virsma bija slīpa un uz tās bija īpašs nodalījums, kur novietot pildspalvu. Intervētie cilvēki atceras sevi sēžot šādos solos mazajās klasēs t.i. sākumskolā. Arī apkopotajās fotogrāfijās minētie soli parādās tikai dažās no 60.gadu sākuma un vidus fotogrāfijās, kas liecina par to, ka šajā laikā skolās sāk izzust senie masīvie koka soli un parādās jauna veida skolēnu galdi un krēsli. Īpaši 70.-80.gadu fotogrāfijās parādās soli un krēsli ar koka virsmu un metāla pamatu. Taču neatkarīgi no tā, vai soli ir senāko laiku vai modernāki, pilnīgi visās fotogrāfijās viens sols ir ar divām sēdvietām, bieži vien piestiprināts pie grīdas, līdz ar to nav domāts pārbīdīšanai. Arī visās intervijās parādās vienots apgalvojums, ka soli netika pārbīdīti. Vairākos gadījumos tas nebija iespējams, jo soli bija pienagloti pie grīdas, bet arī, ja soli nebija pienagloti, tad to pārvietošana bija ārkārtīgi rets gadījums. Tātad klases telpā pastāv stingra kārtība solu izvietojumā un to pēc būtības nosaka visas skolu sistēmas paraugs.

Stingra kārtība atainojas arī cita interjera elementa – skolotāja galda dislokācijā, kurš vienmēr nemainīgi atradās klases priekšā, dažkārt pat uz paaugstinājuma. I.Rumbeniece un A.Mičulis atceras, ka klases priekšā pie tāfeles bija apmēram 10 cm augsts paaugstinājums, uz kura atradās skolotāja galds. Iepriekš pētījumā tika minēts, ka pēc neverbālās komunikācijas atziņām skolotāja atrašanās augstākā līmenī nekā skolēni vēsta par autoritāra režīma īstenošanu klasē, kas nozīmē, ka skolotājs ir pārāks par skolēniem un nosaka mācību procesu un tā kārtību.

No apkopotajās fotogrāfijās iegūtās informācijas grūti spriest par skolotāja galda atrašanās vietas augstumu, taču par dislokācijas vietu – klases priekšā, var secināt, jo no 19 fotogrāfijām, kurās redzams skolotāja galds, pilnīgi visās tas atrodas klases priekšā. Turklāt interesants fakts, ka 80% gadījumu uz skolotāja galda atrodas vāze ar ziediem. Analizējot padomju laika fotogrāfijas tika secināts, ka gandrīz visās fotogrāfijās (93%), kurās atainots skolotājs kopā ar skolēniem, skolotājs stāv kājās, bet bērni sēž solos, turklāt vairums gadījumu jeb 60% no fotogrāfijām, skolotājs atrodas fotogrāfijas fonā jeb skolēniem aiz muguras, piem. Piem., 3.2.att. uzskatāmi ataino Padomju Savienības laika klases fotogrāfiju, kurā skolotājs atrodas fotogrāfijas fonā, tomēr izceļas, jo atrodas līmeni augstāk nekā skolēni. Šāds skolotāju un skolēnu izvietojums fotogrāfijās norāda uz to, ka mācību procesa galvenie dalībnieki ir skolēni, taču visu procesu kopumā pārrauga skolotājs un viņa autoritāte paliek nemainīga – viņš šajā procesā ir galvenais.

3.2. att. Lizduma vidusskola. 1964.gads.

Šī fotogrāfija arī lieliski ataino to, kādā veidā autoritārā režīma laikā centās iemūžināt klases darbu. Skolotājs ar grāmatu rokās, skolēniem it kā kaut ko lasa, savukārt, visi skolēni gandrīz vai militārā ierindā sēžot un paceļot rokas, rāda, ka uzcītīgi mācās, lai gan acīmredzami, ka fotogrāfija neataino reālo mācību procesu, jo skolēni un skolotājs vienkārši pozē fotogrāfam.

Tomēr jāatceras, ka fotogrāfija ir jāskata arī no tās fotogrāfa skatupunkta un, ja lielākā daļa padomju laika fotogrāfiju ir veidotas reprezentatīvām vajadzībām, tad fotogrāfa mērķis ir atainot pareizu mācību procesu jeb pareizu klasi. Viens no veidiem ir jau iepriekšminētais, kad fotogrāfijā attēlo mācību procesu, kā skolotājs māca, bet skolēni mācās

un otrs veids ir skolēnu un skolotāja fotografēšana miera stājā, tomēr akcentējot skolotāja pārākumu pār skolēniem. Tādēļ skolotājs nekad netiek nosēdināts blakus skolēniem, bet vienmēr atrodas līmenī augstāk par tiem.

Klases interjers un dizains padomju varas gados visā Latvijas teritorijā bija lielākoties pēc vienādiem principiem veidots. Gan intervijās, gan fotogrāfijās klase atainota kā vienkārša četrstūra telpa ar vienkrāsainām sienām, vairums no kurām no grīdas līdz pusei nokrāsotas kādā noteiktā krāsā un tālāk līdz griestiem atstātas baltas, kā arī Maija Kārkliņa min, ka visās klasēs bijis ar eļļas krāsu nokrāsots panelis. Vairums apkopoto šī vēstures posma fotogrāfiju ir melnbaltas, taču intervijās aculiecinieki atceras, ka sienas klasēs bijušas dzeltenas, pelēkas, pelēkzilas, zaļas, brūnas un bēšīgas. Lai gan no šādas informācijas grūti veikt vispārīgus secinājumus, tomēr var droši apgalvot, ka lielākajā daļā šī laika klašu neparādījās košas krāsas, krāšņas tapetes vai sienu gleznojumi – klases sienas ir vienmuļas, neuzkrītošas un lielākoties mierīgas, vēsos toņos krāsotas. Tas ataino klases nozīmi pēc padomju varas principiem – klase nav vieta, kur priecāties un izklaidēties, bet gan vieta kur uzcītīgi strādāt jeb mācīties.

Svarīgākā pētījuma daļa ir klases kultūras artefaktu transformācijas no padomju varas režīma uz demokrātisku valsts iekārtu. Liela daļa klases kultūras artefaktu atrodas tieši pie klases telpas sienām – plakāti, planšetes, kartes, ziņojumu dēļi, grāmatu plaukti, tabulas, ideoloģiska rakstura simboli u.tml. 39% no apkopotajām fotogrāfijām ir redzami lielāki vai mazāki grāmatu plaukti, sekcijas vai skapji, kuros glabājas gan grāmatas, gan mācību priekšmetam atbilstoši uzskates materiāli. Taču šis skaitlis neuzrāda reālo situāciju, jo daudzās no fotogrāfijām redzams tikai priekšplāns, bet plaukti un skapji parasti atradās klases aizmugurējā daļā. Savukārt, dažās no fotogrāfijām fokuss koncentrēts tikai uz vienu noteiktu klases daļu – skolotāja galdu vai sienas planšeti, līdz ar to, iespējams, ka šis procents būtu daudz lielāks, ja būtu iespēja redzēt visu klases telpu.

Arī intervijās iegūtā informācija apstiprina šo pieņēmumu, jo trijās no četrām intervijām aculiecinieki atceras, ka klases aizmugurē atradās grāmatu plaukti vai sekcija. I.Rumbeniece, kura savās atmiņās stāstīja par ģeogrāfijas kabinetu, atceras, ka klases aizmugurē bija liela sekcija zilgani pelēkā krāsā, kura bija pilna ar grāmatām, bildēm un pats galvenais tajā atradās skaita ziņā liela kolekcija ar dažādiem iežiem – mūsdienās šādu kolekciju skolās būtu grūti atrast. Te izriet nākamais pieņēmums, kurš saistās ar klases kultūras artefaktu izpēti: Padomju Savienībā skolas tika ļoti labi apgādātas ar dažāda veida mācību materiāliem – plakātiem, kartēm, globusiem, uzziņas materiāliem, tabulām kā arī ideoloģiska rakstura materiāliem ar dažāda veida padomju simboliku. Tikai, kā jau minēts

iepriekš, jautājums ir par to, vai mācību procesa laikā šie materiāli tika izmantoti un kādu iespaidu tie atstāja uz skolēniem.

Fotogrāfiju izpēte izriet no otrās nodaļas otrajā apakšnodaļā minēto kritēriju analīzes. Tā kā kultūras artefaktu transformācijas analīze ir konkrētā pētījuma būtiskākā daļa, tad šie kritēriji tik aplūkoti katrs atsevišķi, balstoties uz fotogrāfiju un interviju analīzi. Klases kultūras artefakti tika iedalīti divās daļās: 1) klases sienu noformējuma izmantotās lietas; 2) klases interjera objekti.

Viens no galvenajiem klases interjera objektiem, izņemot skolēnu solu un skolotāja galdu, kuri ir neatņemama klases lietu vides sastāvdaļa, ir tāfele. No analizētajām fotogrāfijām, tikai 15% no fotogrāfijām parādās tāfele, no kā būtībā varētu secināt, ka Brežņeva laikā Latvijas teritorijas skolās praktiski nebija tāfeļu, taču kā jau minēts iepriekšējās nodaļās fotogrāfija prasa dziļāku analīzi. Šajā konkrētajā gadījumā, kā jau iepriekš minēts, fotogrāfa uzdevums šajā laikā ir atainot klasi (skolēnus kopā ar skolotāju), kā arī to, kā šajā klasē norit mācību process, līdz ar to fotogrāfs lielākoties ir ieņēmis pozīciju klases priekšplānā un tāfele viņam paliek aiz muguras, tā iemesla dēļ fotogrāfijās nav redzama.

Taču, kā to apstiprina arī intervijās iegūtie dati, tāfele ir bijusi katrā klasē, tikai šajā laikā tās atšķīrās ar izmēriem, jo sāka parādīties modernās lielās tāfeles, kuras bija atveramas uz abām pusēm, un dažkārt kāda no šīm pusēm bija arī ar uzkrāsotām līnijām vai rutiņām. Iepriekš klasēs bija tikai vienas plāksnes, taisnstūrveida tāfeles. Taču nemainīga palika tāfeļu krāsa – brūna, kā arī abu veida virsmas bija domātas, lai uz tām rakstītu ar krītu.

Tālāk pētījumā tiks analizētas klases sienu noformējumā izmantotās lietas jeb klases sienu dekorācijas, kuras atspoguļo svarīgāko informāciju par pastāvošā varas režīma ietekmi uz klases kultūru. No izpētītajām fotogrāfijām 44% klases sienas ir tukšas vai tās rotā tikai pāris attēli vai uzraksti. Fotogrāfijās redzamās sienas ir vai nu gluži tukšas - bez neviena attēla, kartes vai portreta, vai arī fotogrāfijas fokusā nav redzamas vai pavisam minimāli redzamas telpas sienas. Protams, nevar droši apgalvot, ka šis rādītājs atspoguļo faktu, ka 44% gadījumu klases telpas sienas ir bijušas bez dekorācijām, jo fotogrāfijā iespējams fiksēt tikai vienu klases malu vai stūri, kurā labākajā variantā redzamas divas sienas un/vai logu rinda.

Fotogrāfijā Nr. , kur atainota Jelgavas 4.vidusskola 1964.gadā, redzams, ka klases sienas rotā vien divas gleznas. Skolēni būtībā atrodas tukšā klasē. Pretstatā redzama fotogrāfija 3.3.att., kur redzama Rīgas 31. vidusskola 70.gados, kurā aiz solu rindām novietots milzīgs skapis, piepildīts ar grāmatām un klases sienas rotā sienas planšetes un mācību priekšmetam atbilstošu personību portreti.

3.3. att. Jelgavas 4.vidusskola. 1964.gads

3.4. att. Rīgas 31. vidusskola. 20.gs. 70.gadi.

No fotogrāfiju kopskaita 11% gadījumu klases sienas rotā gleznas – dabasskati, kas būtībā uz mācību procesu neattiecas, bet iespējams tiek lietoti vai nu estētiskās audzināšanas nolūkā, vai tiek izmantoti vienkārši kā interjera objekti, lai klasi padarītu „mājīgāku”, turklāt 70% gadījumu glezna ir vienīgais sienas dekors, kas redzams, klases fotogrāfijā. Šķiet, tas varētu liecināt par vairākiem šī perioda skolu dzīves aspektiem – vai nu šīs attiecīgās skolas netika apgādātas ar uzziņas materiāliem un tām nebija iespējams piepildīt sienas ar šādām dekorācijām, vai nu skolotāji neuzskatīja par vajadzīgu vai nevēlējās savu klašu sienas

dekorēt ar pieejamajiem materiāliem un tā vietā izvēlējas atturīgu interjera stilu – bez sienu dekorācijām, vai izvēloties vienu, divas dabasskatu ainas.

Daudzās šī pētāmā laika fotogrāfijās redzams arī skolotāja galds, kurš gandrīz pavisam tukšs, taču 90% gadījumu uz skolotāja galda atrodas vāze ar grieztajiem vai sausajiem ziediem, savukārt, telpaugus var redzēt tikai nelielā skaitā fotogrāfiju.

45% gadījumu fotogrāfijās parādās mācību procesam atbilstošas sienu dekorācijas t.i. mācību priekšmetam nozīmīgu personību portreti, tabulas (piem., ķīmijas elementu tabula), uzzīņas materiāli (piem., Darvina evolūcijas teorijas apskats). Kā arī 11% fotogrāfiju uz klases sienām izvietoti sienas avīzes vai ziņojumu dēļi, kuros atspoguļojas klases dienas kārtības plāns, labāko skolēnu portreti, mēneša notikumu apraksti u.tml.

Būtiski, ka nevienā no pētāmā laika perioda fotogrāfijām neparādās skolēnu pašu darināti darbi. Protams, dažās no fotogrāfijām ir grūti saskatāma precīza informācija, kas atrodas uz sienu panšetēm, taču, ja aplūko konkrēti skolēnu zīmējumus, amatiēcības darbiņus vai radošos darbus, tad šādi materiāli uz klases sienām neparādās. Intervijās iegūtā informācija liecina par to, ka skolēniem nebija daudz iespēju radoši izpausties. M.Kārklīņa stāsta, ka tā kā viņa bijusi ļoti uzcītīga skolniece, tad viņai bieži uzdeva veidot sienas avīzi klasei vai kādu informatīvo materiālu, ko piespraust pie ziņojuma dēļa, taču nekādā veidā netika atļauts izpausties radoši, jo bija noteikts kas jāraksta un par ko jāraksta vai jāzīmē.

Interesantākais šī perioda sienu dekorāciju kritēriju izpētē ir tieši konkrētu lietu jeb ideoloģiska rakstura simbolu – plakātu, portretu, uzrakstu u.tml. atainojums fotogrāfijās. Tieši ideoloģija un tās propaganda ir vien no kritērijiem, ar kura palīdzību pētījumā iespējams atklāt autoritārā režīma ietekmi uz klases kultūras transformāciju. Jāpiemin, ka dažās no fotogrāfijām redzamajās sienu dekorācijās informācija ir slikti saskatāma, tādēļ pētījumā dotos tiek izmantotas tās fotogrāfijas, kurās skaidri redzama ideoloģiska rakstura simbolika. No kopējā fotogrāfiju skaita 19% fotogrāfiju skaidri redzama padomju varas komunistiskā simbolika. Dažās no fotogrāfijām tas ir Ļeņina portrets, dažās uzraksti – komunistiski uzsaukumi, vai uz sociālisma celtniecības idejas balstīti plakāti u.tml. Šo fotogrāfiju vidū interesantākās ir 1976.gadā fotogrāfija 3.5.att. kurā Jaunkalsnavas astoņgadīgās skolas skolotājs noformē klasi ar PSKP kongresa panšetēm, kur viens no uzrakstiem vēsta „Desmitās piecgades galvenais uzdevums ir konsekventi realizēt konsekventās partijas nosprausto tautas materiālās labklājības un kultūras līmeņa celšanas kursu”.

3.5.att. Jaunkalsnavas astoņgadīgā skola. 1976.gads.

Fotogrāfija uzskatāmi parāda faktu, ka padomju propaganda savu ietekmi realizēja klasē, jo skolotājs izvietojot šāda veida planšetes, demonstrē skolēniem padomju varas lēmumu nozīmīgumu un tās varenību. Kā arī zīmīga ir fotogrāfija 3.6.att., kur skolēni kopā ar skolotāju pozē fotogrāfam klasē, kuras aizmugurējā siena ir piepildīta ar dažādiem komunistiskiem simboliem, lozungiem un attēliem.

3.6.att. Vārkavas pamatskola. 20.gs. 60.gadi.

Saistībā ar komunistiskās ideoloģijas propagandu ir vēl divas pētījumam būtiskās fotogrāfijas, kurās abās atainoti sākumskolas vecuma bērni, kuri vienā gadījumā pozē pie Ļeņina bērniņas portreta, lasot viņa grāmatas, bet otrā gadījumā pozē fotogrāfam nostājušies pie karoga, uz kura attēlots Ļeņina portrets un rakstīts „cīņai par komunismu” (cik noprotams,

otrajā gadījumā fotogrāfijas mērķis bijis atainot bērnus, kuri iestājušies oktobrēnu jaunatnes organizācijā). Abās šajās fotogrāfijās redzami sākumskolas vecuma bērni, kas parāda to, ka padomju varas propaganda skāra visa vecuma skolēnus, sākot no pirmās skolas dienas.

Interesanta ir fotogrāfija 3.7.att., kurā 1964.gadā kādā no Jelgavas skolām ir nofotografējušies pie padomju propaganda plakāta. Lai gan ir vispārzināms fakts, ka šajā laikā ļoti daudz tika ražoti un izplatīti propagandas plakāti, kuri tika nogādāti arī skolām, tomēr šī ir viena no retajām fotogrāfijām, kurā redzams sociālisma celtniecības propagandas plakāts.

3.7. att. Jelgava. 20.gs. 60.gadi.

Lai gan procentuālais pētīto fotogrāfiju skaits, kurās parādās padomju propaganda ir salīdzinoši neliels, tas nebūt neatspoguļo patieso padomju propagandas realizāciju klasēs un to apstiprina intervijās iegūtie dati. Maija Kārkliņa atceras, ka viņas skolas zālē goda vietā atradies Ļeņina krūšu tēls, bet klases sienas rotājušis padomju varoņu portreti un komunistiski lozungi. Sienas avīze bijusi neatņemama katras klases sastāvdaļa, jo visi aptaujātie cilvēki, atceras, ka klasē atradās sienas avīze, kurā tika atainoti katras klases svarīgākie notikumi, piem., ekskursijas apraksti un fotogrāfijas. Kā arī I.Rumbeniece un G.Mičule atceras, ka katrā klasē bija savs pionieru vienības pulciņš un neatņemama klases sienas dekorācijas bija konkrētā pulciņa vārdā nosauktās personības apraksts un portrets. I.Rumbeniece stāsta, ka viņu klases pulciņš esot bijis nosaukts Padomju Savienības varoņa Leonīda Berdičevska vārdā un klasei esot bijis jāpēta viņa biogrāfija un jāgodina viņa persona.

Savukārt, G.Mičule atceras, ka viņas klases pionieru vienības pulciņš esot saukts Juriņa Gagarina vārdā, kura biogrāfijas fakti un portrets rotāja klases sienas. Tātad padomju vara savu komunistisko propagandu realizēja ikkatrā klasē, padarot to par mācību procesa sastāvdaļu.

Pētāmajā perioda fotogrāfijās lielākoties fotogrāfijās uzmanība koncentrēta uz mācību procesa – cītīgas, kārtīgas un neatlaidīgas mācīšanās kā jaunās darba ļaužu paaudzes audzināšanas attēlojums. Ņemot vērā nodaļā 3.nodaļā. izvirzītos autoritārā režīma ietekmes kritērijus uz klases kultūras transformācijām, fotogrāfiju un interviju analīze apstiprina visu šo kritēriju izpildi, veicinot klases kultūras un tās artefaktu transformāciju.

Pirmkārt, informācija tika mērķtiecīgi sašaurināta un tā koncentrējās tikai uz padomju varas mērķu realizēšanu, jo klasēs lietu vide ir ārkārtīgi ierobežota, tajās neparādās nekas lieks, nekas, kas pārkāptu padomju varas principus, kas viss kopumā apvienots ar stingru cenzūru. Otrkārt, klasēs tiek izmantoti dažādi komunistiskās propagandas līdzekļi un konkrēti fokusējoties uz artefaktiem tie ir padomju varoņu portreti, biogrāfijas fakti, komunistiski uzraksti un simboli. Izvērtējot iegūtos datus var secināt, ka Brežņeva laika autoritārā režīma klases kultūras realitāte, balstoties uz fotogrāfiju un interviju analīzi, ir mērķtiecīgi turpinājusi veidot komunistiskās ideoloģijas ieaudzināšanu skolēnos, veidojot varai pakļautu sociālistisko sabiedrību, izmantojot klases lietu vidi. Ņemot vērā to, ka konkrētā pētījuma ietvaros klases kultūra ir klases dalībnieku iekšpus klases telpām pieredzēto izjūtu un izveidojušos vērtību kopums, kurš tiek pētīts caur tajā klātesošo lietu prizmu, tad Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas laikā klases kultūra balstījās uz stingriem komunistiskās ideoloģijas principiem. Kā arī no pētījumā iegūtajiem datiem, kuros atspoguļojas tas cik liela nozīme Padomju Savienības laika skolā tiek likta uz darbu un darba audzināšanu, izriet secinājums par padomju audzināšanas modeļa realizāciju skolā, mēģinot izaudzināt padomju varai paklausīgus, vienādi domājošus cilvēkus, kuru galvenais dzīves uzdevums ir smags darbs un sociālisma celtniecība proletariāta diktatūras uzvarai pār kapitālismu.

3.4. Klases kultūra transformācijas pēc Latvijas neatkarības atgūšanas (1991-2004): fotogrāfiju un interviju analīze

Arī šī perioda izpēte balstās uz fotogrāfiju analīzi pēc noteiktiem kritērijiem, apvienojumā ar aculiecinieku atmiņām. Pētījuma izstrādes gaitā tikai veiktas piecas intervijas ar dažāda vecuma un dzimuma cilvēkiem, kuri mācījušies dažādu Latvijas reģionu skolās.

Pirmkārt, jāatzīmē, ka Latvijas demokrātiskās iekārtas pētāmā laika posma fotogrāfiju skaits ir ievērojami mazāks, kas saistīts ar grūtībām atrast šajā laikā fotografētus attēlus klases telpās. Neskatoties uz to, ka šis periods ir salīdzinoši nesena vēsture, klases telpu fotogrāfijas ir ļoti grūti atrodamas. Šis fakts pats par sevi jau liecina par atšķirībām

klases kultūrā no padomju varas laika, jo demokrātiskās iekārtas sākuma periodā valsts mērķis nebija propagandēt skolu kā skolēnu darba vietu. Šajā laikā tiek uzsākta ikgadējā visu klašu kopējā fotografēšanās, uz kuru tiek pieaicināts profesionāls fotogrāfs, taču ikdienas dzīvi klasē vairs nefiksē profesionāli fotogrāfi, bet gan tas paliek katras skolas administrācijas, klases - tās audzinātāju vai pašu skolēnu ziņā.

Atšķirībā no padomju laika fotogrāfijām, šajā periodā liela daļa fotogrāfiju jeb 45% no tām ataino tikai skolēnus, bez skolotājiem vai vecākiem. 26% gadījumu skolēni klasē atrodas ar skolotāju un 22% gadījumu arī ar vecākiem. Tikai 22% no pētāmā laika posma fotogrāfijām attēloti skolēni klasē, kuri kārtīgi sēž savos solos un pozē fotogrāfam vai klausās skolotāja stāstīto, un gandrīz visās no šīm fotogrāfijām redzama 1.septembra svētku norise klasē. Gandrīz 20% fotogrāfiju visa klase ir nostājusies pie kādas no klases sienām un pozē fotogrāfam, veidojot t.s. klases bildi (kopā vai bez skolotāja). Šajā gadījumā fotogrāfiju kvalitāte liecina par to, ka šīs fotogrāfijas nav profesionāla fotogrāfa veikums, bet gan pašu skolēnu vai skolotāju fotografēti attēli. Dažās no šīm fotogrāfijām skolēni fiksēti ikdienas apģērbā un smaidīgi pozējot fotogrāfam, dažās fotogrāfijās skolēni redzami dažādos tērpos, iejūtoties pirātu, indiāņu, klaunu u.c. tēlos. Kā redzams fotogrāfijas klasē vairs nav uzņemtas skolas reprezentācijas vajadzībām, bet gan pēc pašu skolēnu vai skolotāju vēlmes un iespējām.

Salīdzinot ar Padomju Savienības periodu, interesanta ir fotogrāfija 3.8.att., kurā klase pozē fotogrāfam rādot mēli. Var nojaust, ka padomju režīma laikā šādas fotogrāfijas netiktu uzņemtas, taču atbilstoši demokrātiskas iekārtas būtībai skola un skolēni kļūst brīvāki, drīkst izteikt savas vēlmes un līdz ar to fotografēties klasē, kā vien to vēlas. 22% pētīto fotogrāfiju dažādu izglītības pakāpju skolēni klasē fotografēti prezentējot savus mācību sasniegumus – mazāko klašu skolēni rāda ludziņu vecākiem vai fotografējās pie sava radošā veikuma (kartona pils būves), mazliet lielāki skolēni prezentē savus stāstījumus angļu valodas stundā, savukārt vidusskolas vecuma skolēni demonstrē uz projektorā savus zinātniski pētnieciskos darbus. Līdz ar to no iegūtajiem datiem var secināt, ka fotogrāfija klasē no vienas puses šajā laikā ir veids kā iemūžināt klases ikdienas, svētku un mācību darba brīžus, taču tas vairs nav skolas reprezentācijas vai padomju propogandas vajadzībām, bet gan pēc pašu skolēnu un skolotāju vēlmes.

3.8.att. Ozolnieku vidusskola. 2002.gads.

Daudzās 90.gadu beigu un 21.gs. pirmās dekādes paša sākuma fotogrāfijas klases telpā ataino skolēnus starpbrīdī, sēžot uz klasē uz galdiem, smejojoties, pļāpājot. Fotogrāfijās skolēni ir brīvi, nepiespiesti, jūtama pat savā ziņā visatļautība. Kā piem., fotogrāfijā 3.9.att., kur Ozolnieku vidusskolas skolēni nofotografējušies kopā ar savu skolotāju – skolēnu ķermeņa pozas ir brīvas, tiek sēdēts uz galda un pat meitenes kājas atrodas uz galda. Tas ataino skolēnu attieksmi pret skolotāju, kura klātbūtnē viņi jūtas atvērti un brīvi, un vēlas iemūžināt smieklīgu fotogrāfju kopā ar skolotāju, pretēji padomju laikam, kad lielākajā daļā fotogrāfiju skolēni fotografējoties klasē, atradās tālāk no skolotāja un kopumā šīs fotogrāfijas radīja atturīgu skolēnu un skolotāju attiecību tēlu.

3.9.att. Ozolnieku vidusskola. 2004.gads.

Salīdzinot ar padomju varas laiku klases telpa skolēniem kļūst pieejama arī starpbrīdī. Ja agrāk pat sākumskolas skolēniem netika atļauts starpbrīdī palikt klasē, tad šajā laikā visu izglītības pakāpju skolēni var pavadīt šo brīvo laiku klasē, līdz ar to klases telpa kļūst viņiem tuvāka, veidojas lielāka piederības sajūta šai telpai, jo tā vairs nav tikai darba vieta, bet arī atpūtas un socializēšanās vieta. G.Vāveris par savām sākumskolas gaitām atceras, ka klase starpbrīžos kalpoja kā nosacīts rotaļu laukums, kur ālēties un pelnīt knapi apmierinošu vērtējumu dienasgrāmatas ailītē ar nosaukumu „uzvedība”.

Tikai 26% no fotogrāfijām klases telpā kopā ar skolēniem ir fotografēties arī skolotājs, kas līdzinot ar autoritārā režīma posmu, kurā 63% fotogrāfiju skolotājs bija kopā ar skolēniem, liekas ārkārtīgi mazs skaits. Tik procentuāli mazam skaitam fotogrāfiju kopā ar skolotāju iespējami divi iemesli, pirmkārt, iespējams skolotājs šajā laikā nav atradies klasē, ja ņem vērā to, ka daudzas fotogrāfijas uzņemtas skolēnu brīvajā laikā starpbrīdī, taču lielākoties iemesls tam varētu būt tas, ka skolotājs pats ir fotogrāfijas autors. Gandrīz tikpat jeb 22% fotogrāfiju klases telpā kopā ar skolēniem ir arī vecāki, kas vēsta par to, ka klases telpa tika fotografēta svinīgos kopā sanākšanas brīžos, piem., kad sākumskolā notika klases Ziemassvētku pasākums un uz klases telpu tika aicināti vecāki, kuriem bērni rādīja ludziņu vai skaitīja dzejoļus, vai 1.septembra svinību laikā.

51% apkopoto fotogrāfiju skolēni un skolotāji ir svētku apģērbā, kas liecina, ka šajā laikā liels uzsvars tiek likts uz fotografēšanos svētku reizēs (šajā kritērijā ietilpst arī fotogrāfijas, kur skolēni pārgērbusies pasaku tēlu varoņu drēbēs vai budēļos). Bet gandrīz tikpat jeb 48% gadījumu skolēni ir gērbusies ikdienas apģērbā.

Kopumā var secināt, ka fotografēšanās klasē šajā periodā kļūst par svētku brīža vai brīvā laika izpriecu iemūžināšanas izpausmi, tātad atbilstoši demokrātiskas iekārtas principiem cilvēkiem ir tiesības un brīvības arī klases fotografēšanās aspektā – nekādas cenzūras, katrs fotogrāfē to ko vēlas un kā vēlas. Turklāt lielākajā daļā fotogrāfiju skolēnu kustības un ķermeņa pozīcija fotogrāfijas brīdī ir brīva, nepiespiesta. Tas viss liecina par to, ka klases kultūra salīdzinājumā ar padomju varas gadiem ir mainījies, kļūstot brīva, atvērta, dažkārt pat visatļauta. Klase nu vairs nav tikai vieta, kur norit mācību process, bet arī vieta, kur skolēni pavada savu brīvo laiku starpbrīžos un svin svētkus kopā ar vecākiem vai bez tiem.

Tā kā skolas dzīve kļūst brīvāka, atvērtāka, nepiespiestāka un skolēniem pakāpeniski no 90.gadu sākuma rodas dažādas iespējas kādas iepriekš piedzīvot nebija iespējams. Piem., D.Šanters stāsta, ka 1991.gada 1.septembra svētkos visa skola sanāca zālē un bērniem uz

vidiomagnetofona radīja multfilmu „Toms un Džerijs” (*Tom&Jerry*), kas, protams, skolēniem bija kas neierasts un sagādāja prieku. Neskatoties uz to, ka skolēni visos laikos pret skolas apmeklējumu ir uztvēruši kā nevēlamu, tomēr pārejot uz demokratizācijas posmu Latvijā, skola kļuva skolēniem patīkamāka, tā vairs nebija stingrās disciplīnas iestāde, kur jāstaigā ierindā un jāvalkā forma. Līdz ar to arī klases telpa skolēniem kļuva tuvāka, jo tajā viņi varēja brīvi uzturēties arī starpbrīžos.

Kopumā mazāka uzmanība fotogrāfijās tiek pievērsta skolotājam – viņš vairs neparādās kā mācību procesa vadītājs. Arī tajā nelielajā skaitā fotogrāfiju, kur parādās skolotājs, viņš atrodas kopā ar skolēniem, sēž vai stāv viņiem blakus un būtībā neizceļas uz skolēnu fona, piem., fotogrāfija 3.10.att. Tikai trijās no apkopotajām fotogrāfijām ir attēlots vai nu tikai skolotājs, vai arī skolotājs būtiski izceļas uz bērnu fona, jo stāv kājās un atrodas fiziski augstākā līmenī nekā skolnieki. Tātad šeit jaušama pāreja uz skolēncentrētu mācību procesu, jo fotogrāfijās skolotājs „noiet malā” un centrā ir tikai un vienīgi skolēni.

3.10.att. Jelgavas 3.pamatskola 1998.gads.

Viens no klases kultūras avotu pētniecības kritērijiem ir klases interjera objektu izpēte. Šī pētāmā perioda fotogrāfijās, tāpat kā iepriekšējā, neatņemami klases interjera objekti ir skolēnu soli. Vairāk kā 44% fotogrāfiju ir redzami skolēnu soli, kuri ir koka virsmas galdi ar metāla kājām un divām sēdvietām pie katra. Šādi soli bija raskturīgi arī padomju

varas periodam. Tikai divās fotogrāfijās katrs sols ir individuāli vienam skolēnam domāts. Līdz ar to nav nekādas būtiskas atšķirības no 20.gs. 70.-80.gadu skolas soliem.

22% fotogrāfiju klases telpā tieši tāpat kā autoritārā režīma laikā redzamas lielās sekcijas vai skapji, kas parasti atradās aiz mugurē aiz solu rindām. Guntis Vāveris, kurš mācījās Rīgas 31. vidusskolā no 1991.gada līdz 2003.gadam atceras, ka aiz solu rindām bija arī masīvi koka skapji – padomju mantojums, kas principā ar turpmākajos gados – līdz pat 2003. gadam bija raksturīgs katrai klasei. Tas liecina par to, ka demokrātijas atjaunošanas sākumposmā netika iegādātas jaunas mēbeles skolām, kuras atbilstu jauniem standartiem. Un būtībā jau ir vispārzināms fakts, ka šajā laikā, kad Latvija tikko atguva neatkarību ekonomiskais un finansiālais stāvoklis valstī bija ļoti zems, līdz ar to arī izglītības finansējums bija zemā līmenī un skolas netika apgādātas ar jaunām mēbelēm, tehnikām vai ierīcēm. Kā atceras D.Šanters no sienām visu noplēsa nost, kas saistījās ar padomju idoloģiju, tai skaitā arī dažādus mācību un informatīvos materiālus, bet nebija jau naudas par ko nopirkt jaunus, līdz ar to klašu sienas palika tukšas. Interesanti tas, ka D.Šanters, kurā mācījās skolā tieši brīdī kad sabruka Padomju Savienība atceras, ka ārā meta visu, kas saistījās ar iepriekšējo režīmu, taču G.Vāveris, atceroties savu vidusskolas laiku, kas bija aptuveni 2000.-2003.gadā stāsta, ka fizikas kabinetā pie sienas, virs izejas bija arī Lomonosova portrets zem kura krievu valodā bija rakstīts viņa vārds. Acīmredzot, ne viss padomju mantojums tika iznīcināts un kā jau iepriekšējā nodaļa stāstīts Padomju Savienības laikā skolām tika saražota milzīga materiālā bāze, kura dažkārt bija augstas kvalitātes un vērtība, kā iepriekš minētais piemērs ar iežu kolekciju Jelgavas 4.vidusskola ģeogrāfijas kabinetā. Tomēr nenoliedzami daudzās skolās pēc neatkarības atjaunošanas uzsāka strauju atbrīvošanos no visa lielā padomju mantojuma, dāvēt iznīcinot arī vērtīgas lietas, bet dažviet padomju mantojums rotāja klases sienu pat 21.gs. sākumā.

Fotogrāfiju analīze uzrāda, ka demokrātijas atjaunošanas posmā 41% fotogrāfiju klases sienas rotā maz dekorācija vai arī tās nav novērojamas vispār, taču tā kā laika posmā no 1991.gada līdz 2004.gadam Latvijas skolas piedzīvo straujas izmaiņas, tad pētot kritēriju par klases sienu dekorācijām, šo posmu var dalīt divos periodos. Fotogrāfijās, kas ataino 90.gadu sākumu klašu sienas patiešām ir gandrīz bez dekorācijām, dažos gadījumos uz sienas ir kāds tradicionāls latvisks simbols, Latvijas karte vai sienas pulkstens. Savukārt, fotogrāfijās, kas ataino 21.gs. pirmās desmitgades sākumu situācija ir pretēja un klašu sienas ir lielākoties piepildītas ar dažādiem materiāliem. Šeit gan jāatzīmē, ka daudzas no šīm klases sienu dekorācijām sastāv tieši no pašu skolēnu gatavotiem darbiem. Kopumā 37% no visās analizētajās fotogrāfijās redzamajām sienām rotā tieši skolēnu pašu darināti darbi – zīmējumi,

aplikācijas, radošie darbi u.tml. G.Vāveris, kurš skolas gaitas uzsāka 1991.gadā stāsta, ka no sākumskolas klasēm atceras, ka skolēni piedalījās klases rotāšanas darbos – vajadzēja gatavot mājās puzurus un spraut kartupeļos salmus, kurus karināja pie lampām. Savukārt, ja apskata tieši pētāmā perioda beigu posmu, tad gandrīz 100% fotogrāfiju redzami skolēnu pašu gatavotie darbi. Tas, protams, iet pilnīgā pretstatā ar padomju varas laiku, kur, no 55 izpētītajām fotogrāfijām, nevienā nebija saskatāmi skolēnu darināti amatniecības vai radošie darbi. Šis fakts liecina par radošuma kā jaunas mācīšanās formas attīstību Latvijā pēc neatkarības atgūšanas. Skolēniem tiek ļauts pašiem izpausties dažādās jomās, turklāt, piem., zīmējumi tiek izlikti pie klases sienas, kas nozīmē arī to, ka skolēnam tiek dota iespēja lepoties ar sevis paveikto, kas automātiski var attīstīt vēlmi radoši izpausties arī turpmāk. Skolā bērnus sāk audzināt par individualitātēm, par personībām, nevis par savienības biedru jeb kādas lielas sistēmas daļu.

Atgriežoties pie interjera objektu izpētes lielākā atšķirība starp autoritārās un demokrātijas iekārtas posmu klases telpām ir tajā, ka vairāk kā 50% gadījumu 1991.-2004.gada fotogrāfijās, kurās redzami skolēnu soli vai krēsli tie ir izvietoti dažādās pozīcijās, piem., sastumti kopā, vai novietoti gar klases sienām, vai krēsli salikti aplītī klases vidū. Līdz ar to var secināt, ka klase soli ir kļuvuši mobili, to atrāšanās vietu iespējams mainīt un tas tiek bieži pielietots.

Grūti spriest no fotogrāfijām, vai solu pārvietošana tika pielietota arī mācību procesa laikā, jo liela daļa fotogrāfiju ataino svētku svinības klasē, kuru laikā lielākoties galdi un krēsli tika sastumti gar klases sienām, kur uz tiem bieži vien novietoja uzkodas un dzērienus. Taču no intervijās iegūtas informācijas var secināt, ka skolēnu solu pārvietošana mēdza būt arī mācību procesa sastāvdaļa. Par saviem vidusskolas gadiem Valdis Bogdanovs, kurš mācījās Jelgavas 4.vidusskolā, atceras, ka solu izvietojums klasēs mēdza atšķirties, taču tas bija pēc katra skolotāja individuālajām vēlmēm. Viņš arī atceras, ka 90.gadu sākumā ļoti reti, kad tika veikti grupu darbi, tādēļ solu izvietojuma maiņa bija vairāk domāta skolotāja un skolēnu savstarpējās sadarbības maiņai. Savukārt Eva Rīdere, kura mācījās Augstkalnes vidusskolā no 1997.gada līdz 2006.gadam, atceras, ka klasē daudz tika veikti grupu darbi un tāpēc solu izvietojumu mainīja bieži. Līdz ar to var secināt, ka katras klases telpas lietu vides izmaiņas šajā laikā ir individuālu skolotāju pašdarbības rezultāts.

Vēl viens klases interjera objekts ir telpaugi, kas šajā pētāmajā perioda redzamii 67% fotogrāfiju, un šis skailits varētu būt arī lielāks, ja fotogrāfijās varētu redzēt visu klases telpu. V.Bogdanovs atceras, ka tieši pēc demokrātijas atjaunošanas brīža, kad skolotājiem bija iespēja veidot savas klases telpa tā, kā viņi to vēlas, tad tās burtiski pieplūda ar telpaugiem.

Skolotāji paši nesa uz skolu visdažādākos telpaugus, stādīja un pārstādīja podos un rezultātā, kā V.Bogdanovs joko - dažas klases pārvērtās par „botāniskajiem dārziem”. Savukārt, E.Rīdere atceroties savus skolas laikus Augstkalnes vidusskolā stāsta, ka dažās klasēs bija telpaugi, bet tas nebija uzkrītoši un savā ziņā pat padarīja klasi mājīgāku un patīkamāku. Līdz ar to varētu secināt, ka telpaugi klases telpās bija 90.gadu sākuma un vidus modes lieta, kas vēlāk arvien samazinājās.

Pašā demokrātijas atjaunošanas sākuma posmā Latvijā valdīja spēcīgs patriotisks noskaņojums, kas astpoguļojās arī klases telpā un skolēnu dzīvē kopumā. Fotogrāfija 3.11.att., kurā redzams, ka uz klases sienas planšetes izvietoti latvijas tradicionālie simboli, lieliski iezīmē šo demokrātijas atjaunošanas sākuma posmu. Dainis Šanters, kurš brīdī, kad Latvija atguva neatkarību mācījās Ludzas vidusskolas 9.klasē, līdz ar to viņa vidusskolas mācību gadi pagāja pašā demokrātiskās iekārtas veidošanas sākuma posmā, atceras, ka 90.gadu sākumā no skolas un klašu sienām pazuda visi komunistiskās ideoloģijas simboli, plakāti, portreti jeb pilnīgi viss, kas saistījās ar Padomju Savienību. Tā vietā klasēs parādījās dažādi latviešu tradicionālie simboli, no kuriem populārākais bija auseklītis – tos lika pie klases sienas planšetēm un nēsāja piespraustus pie apģērba. Dažās klasēs skolotāji novietoja Latvijas karogus un skolēniem bija jāapmeklē folkloras pulciņš. D.Šantera atmiņas vēsta par to, ka Ludzas vidusskolā ļoti liela uzmanība tika vērsta uz nacionālistiska un patriotiska noskaņojuma veidošanu skolēnos, kas būtībā bija iespējams, jo demokrātiskā valsts iekārta atļāva Latvijas sabiedrībai paust savas idejas, vēlmes un reprezentēt savas vērtības un tradīcijas.

3.11. att. Ozolnieku vidusskola. 1991.gads.

Savukārt, lai gan V.Bogdanovs, kurš brīdī, kad Latvija atguva neatkarību mācījās Jelgavas 4.vidusskolas 5.klasē, atceras, ka pēc Barikāžu laika no skolas un klašu sienām pazuda viss, kas saistījās ar komunistisko ideoloģiju, tomēr neatminas īpaša uzsvara likšanu uz latviski nacionālo vai tradicionālo simboliku. Viņa atmiņas vairāk saistās ar to, ka skolā arvien vairāk atsevišķos kabinetos parādījās interesanti interjera dizaina risinājumi, piem., mākslas vēstures kabinetā parādījās stūrītis ar paklāju un tējas/kafijas plauktiņu, kur skolēni varēja mierīgi brīvā malkot tēju arī stundas laikā, kamēr citi klases biedri prezentēja savus sagatavotos referātus. V.Bogdanovs arī atceras, ka šis ir bijis pirmais kabinets, kurā bija apaļi soli, ap kuriem skolēni sēdās, lai diskutētu par dažādiem jautājumiem, līdz ar to var secināt, ka parādās arī jauns mācīšanās veids – diskusija.

Latvijas neatkarības atjaunošanas sākuma posms ir ne tikai mācību programmu attīstības posms Latvijas skolās, bet arī tehniskās attīstības laiks. Nevienā no Padomju Savienības laika analizētajām fotogrāfijām nebija redzams televizors vai projektorš (lai gan tādi daudzās skolās bija), taču demokratizācijas periodā 15% fotogrāfiju parādās televizors, projektorš vai dators. Un tieši dators un internets ir tehnoloģiskās attīstības iezīme, kas pilnībā maina izglītību un skolu, tai skaitā arī klases kultūru. 90.gadu beigās skolās ieviešs datorklases. G.Vāveris atceras, ka klases telpā, kura agrāk bija viņu klases audzināmā telpa, iekārtoja datorklasi – ar tolaik jauniem datoriem, kuri bija izvietoti telpā U veida formā, nevis solu rindās. G.Vāveris stāsta, ka tā arī bija pirmā telpa skolā, kur tika uzstādīts projektorš un baltā tāfele. Šī klase bija darba telpa tiem skolniekiem, kuriem nebija sava datora mājās.

3.12.att. Jelgavas Valsts ģimnāzija. 2004.gads.

Fotogrāfijā Nr. jau redzama pavisam savādāka klases telpa – moderna un krāšņa. Klases telpā redzams gan televizors, gan DVD atskaņotājs, gan portatīvais dators, gan projektoris, kā arī klases sienas noklātas ar skolēnu radošajiem darbiem un būtībā klases kultūras transformācijas ir acīmredzamas.

Balstoties uz izpētes avotiem, gan fotogrāfijām, gan atmiņām, jāsecina, ka patriotisms un latviešu tradīciju piekopšana notikusi tikai 90.gadu sākumā, un vēlāk šādas nacionālistiskas izpausmes mazinājušās. Eva Rīdere, kura 1.klases gaitas uzsāka 1997.gadā, apgalvo, ka neatceras, ka skolā būtu kā īpaši izcelta patriotiskā audzināšana vai to, ka uz klašu sienām parādītos nacionālistiski simboli. Vienīgās patriotiskās atmiņas saistās ar Latvijas neatkarības pasludināšanas gadadienu 18.novembrī, kad skolas zālē notika svinīgi pasākumi un mazāko klašu skolēni veidoja zīmējumus un aplikācijas par godu „Latvijas dzimšanas dienai” un ar tiem rotāja klases un gaiteņu sienas.

Līdz ar to klases kultūras transformācijas šajā periodā ir milzīgas un ļoti jūtamas tieši fotogrāfiju analīzes aspektā. Latvijas neatkarības atjaunošanas sākuma posmā klases fotogrāfijas ir lielisks avots, kurš ataino klases kultūras realitāti tieši tādu kāda tā bija, jo fotogrāfijas lielākoties uzņemtas privātām vajadzībām, tās nav profesionāla fotogrāfa veikums, līdz ar to tajās parādās reālā ikdiena, reālā skolēnu dzīve klasē.

Nobeigums

Pedagoģijas vēstures pētījuma izstrādes laikā apzinātā teorētiskā literatūra un izpētītie vēstures avoti veido priekšstatu par klases kultūras jēdzienu un klases kultūras pētniecības metodoloģiju, kā arī ataino klases kultūras transformācijas divos vēstures periodos: LPSR (1964-1982) un demokrātiskajā Latvijā (1991-2004). Darbā īpašs uzsvars tiek likts uz klases kultūras artefaktu transformācijām abu pētāmo periodu laikā, ņemot vērā, ka viens no klases kultūras vēstures izpētes avotiem ir tieši artefakti jeb lietu vide, no kuras sastāv klases telpa. Klases lietu vide kā viens no mācību vides elementiem ietekmē skolēnu personības attīstību, vērtīborientācijas izveidi un piederības izjūtu (skolai, tautai, valstij, pastāvošajam režīmam u.tml.).

Jēdzienam „klases kultūra” ir vairākas definīcijas un to iespējams aplūkot dažādu zinātņu nozaru fokusā. Pedagoģijas zinātnē klases kultūru var definēt kā klases dalībnieku sociālo, psiholoģisko un pedagoģisko izjūtu un vērtību kopums, kuru iespējams pētīt caur dažādu klases kultūras avotu prizmu.

Valsts politika ir viens no klasi ārēji ietekmējošajiem faktoriem. Līdz ar to brīdī, kad notiek valsts politiskās pārvaldes maiņa, tiek ietekmēta liela daļa valsts institūciju, tai skaitā skola. Tiek mainīta arī klases kultūra un tās lietu vide. Katrs režīms vai iekārta cenšas sevi realizēt arī skolā, kā vienā no svarīgākajām sabiedriskajām institūcijām, kurā aug jaunā paaudze un kurā veidojas viņu uzskati un vērtības. Tomēr jāņem vērā, ka pastāv būtiska atšķirība pieejā, kā un ar kādām metodēm noteikta vara realizē savus mērķus klases telpā.

Pētījumā tika aplūkots divu politisko režīmu - autoritārisma un demokrātijas - ieviestās izmaiņas klases telpā, kuras tika apzinātas ar fotogrāfiju un interviju palīdzību. Katrs no abiem režīmiem pārveido klases telpu un tās lietu vidi - autoritārs režīms realizē vienas īstenās (komunisma) ideoloģiskās prasības, savukārt, demokrātiskā režīmā vairāk tiek akcentētas cilvēku tiesības un brīvības, kas Latvijas neatkarības atjaunošanas gadījumā ir vērstas uz nacionālo un tradicionālo vērtību realizēšanu klases telpā.

Padomju Savienības laikā svarīga ideoloģiskās propagandas realizēšanas vieta bija klase – telpa, kurā skolēns uzturas ikdienā salīdzinoši lielu sava laika daļu. Balstoties uz autoritāru pārvaldes veidu, klasēs lietu vide tika ārkārtīgi ierobežota un kontrolēta. Klasēs neparādās nekas lieks, nekas, kas būtu pretrunā ar padomju varas principiem. Šāda pieeja tika apvienota ar stingru cenzūru. Klasēs tiek izmantoti dažādi komunistiskās propagandas līdzekļi un, konkrēti artefaktu saistībā jānorāda - padomju varoņu portreti, biogrāfijas fakti, komunistiski uzraksti un simboli. Kopumā jāsecina, ka Padomju Savienības autoritārā

pārvalde bija vērsta uz unificētu sistēmu izveidi skolās, kurā ar dažādu līdzekļu palīdzību jau no pirmajām skolas klasēm tika veicināta vienādi ideoloģiski domājošu cilvēku audzināšana. Šis secinājums balstās pētījumā iegūtajos datos, kas atklāj darba un darba audzināšanas lielo nozīmi Padomju Savienības laika skolā, proti, Padomju Savienības audzināšanas modeļa realizācijas skolā nolūku - izaudzināt padomju varai paklausīgus, vienādi domājošus cilvēkus, kuru galvenais dzīves uzdevums ir smags darbs un sociālisma celtniecība, lai veicinātu un pierādītu uzvaru pār kapitālismu.

Izvērtējot pētījuma ietvaros iegūtos datus (fotogrāfiju un interviju analīze), var secināt, ka Brežņeva laika autoritārā režīma klases kultūras realitāte, izmantojot klases lietu vidi, mērķtiecīgi turpināja īstenot komunistiskās ideoloģijas ieaudzināšanu skolēnos, veidojot varai pakļautu sabiedrību. Ņemot vērā, ka pētījuma ietvaros klases kultūra ir klases dalībnieku iekšpus klases telpām pieredzēto izjūtu un izveidojušos vērtību kopums, kurš tiek pēfīts caur tajā klātesošo lietu prizmu, jāsecina, ka Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas laikā klases kultūra balstījās uz stingriem komunistiskās ideoloģijas principiem.

Avotu analīze atklāj, ka Latvijas neatkarības atjaunošanas sākuma posmā klases kultūra, salīdzinājumā ar padomju varas gadiem, transformējas, kļūstot brīva, atvērta, dažkārt pat vērojama visatļautība. Klase vairs nav tikai vieta, kur norit mācību process, bet arī vieta, kur skolēni pavada savu brīvo laiku starpbrīžos un svin svētkus kopā ar vecākiem vai bez tiem. Fotografēšanās klasē kļūst par svētku brīža vai brīvā laika izpriecu fiksēšanas izpausmi, kas atbilst demokrātiskas iekārtas un cilvēktiesību principiem, proti, cilvēkiem ir tiesības un brīvības arī klases fotografēšanās aspektā – nepastāv cenzūra, katrs fotogrāfē to, ko vēlas un kā vēlas. Turklāt brīvības aspekta izpausmi klases telpā apliecina arī novērojums, ka vairumā šī laika perioda fotogrāfiju skolēnu kustības un ķermeņa pozīcijas fotogrāfijas veikšanas brīdī ir brīvas un nepiespiestas.

Latvijas neatkarības atjaunošanas sākuma sākumposmu raksturo arī skolās īstenotā pieeja skolēniem ļaut izpausties dažādās jomās. Tiek mainīta vērtīborientācija, proti, skolā bērnus sāk audzināt par individualitātēm, par personībām, nevis par politiskas savienības biedru jeb kādas lielas sistēmas daļu. Tā, piemēram, pētījuma dati atklāj šajā laika periodā īsenoto praksi pie klases sienām izlikt skolēnu zīmējumus. Šāda pieeja ir saistītā ar skolēnam dotu iespēju lepoties ar sevis paveikto, kas veicina vēlmi radoši izpausties arī turpmāk.

Latvijas neatkarības atjaunošanas sākuma posms ir ne tikai mācību programmu attīstības posms Latvijas skolās, bet arī tehniskās attīstības laiks. 90.gadu beigās skolās tiek ieviestas datorklases un tieši dators un internets ir tehnoloģiskās attīstības iezīme, kas pilnībā maina izglītību un skolu, tai skaitā arī klases kultūru.

Visbeidzot jāsecina, ka klases kultūra Latvijā pētāmo periodu ietvaros piedzīvoja milzīgas izmaiņas, gan aplūkojot katru periodu atsevišķi, gan salīdzinot abu periodu laikā piedzīvotās klases kultūras transformācijas. No autoritāram režīmam pakļautas, unificētas, spēcīgai propogandai un striktiem noteikumiem pakļautas telpas, kurā skolēni lielākoties pavadīja tikai mācību stundu laiku, klase pārvērtās par demokrātisku, brīvu un radošu vidi, kurā skolēni pavada laiku arī ārpus mācību procesa.

Izmantotās literatūras un avotu saraksts:

Avoti:

Intervijas:

1. Intervija ar Solvitu Bikšu 2015.gada 24.aprīlī.
2. Intervija ar Valdi Bogadanovu 2015.gada 4.maijā.
3. Intervija ar Maiju Kārkliņu 2015.gada 20.aprīlī.
4. Intervija ar Gintu Mičuli 2015.gada 7.maijā.
5. Intervija ar Aivaru Mičuli 2015.gada 7.maijā.
6. Intervija ar Evu Rīderi 2015.gada 4.maijā.
7. Intervija ar Ilzi Rumbenieci 2015.gada 2.maijā.
8. Intervija ar Daini Šanteru 2015.gada 10.maijā.
9. Intervija ar Gunti Vāveri 2015.gada 12.maijā.

Fotogrāfijas:

10. Fotogrāfijas no mājas lapas www.zudusilatvija.lv (skatīts 04.02.2015.);
11. Fotogrāfijas no Āgenskalna valsts ģimnāzijas mājas lapas foto arhīva <http://foto.avg.lv/?show=menu2> (skatīts 12.04.2015);
12. Fotogrāfijas no Rojas vidusskolas mājas lapas foto arhīva <https://rvskvesturesfoto.wordpress.com/> (skatīts 15.03.2015);
13. Fotogrāfijas no Jelgavas Valsts ģimnāzijas mājas lapas foto arhīva: <http://jvg.jelgava.lv/index.php?id=3444&y=1> (skatīts (20.03.2015);
14. Fotogrāfijas no LU Pedagoģijas muzeja kolekcijas;
15. Fotogrāfijas no Ivetas Ķesteres privātās kolekcijas;
16. Fotogrāfijas no Ineses Krīviņas privātās kolekcijas;
17. Fotogrāfijas no Ilzes Rumbenieces privātās kolekcijas;
18. Fotogrāfijas no Gunta Vāvera privātās kolekcijas;
19. Fotogrāfijas no Evas Rīderes privātās kolekcijas;
20. Fotogrāfijas no Sidijas Apses privātās kolekcijas;
21. Fotogrāfijas no Mičuļu ģimenes privātās kolekcijas.

Literatūra:

22. **Anspaks, J.** *Pedagoģijas idejas Latvijā*. Rīga: RaKa, 2003. 476 lpp.

23. **Apple, M.W., James, B.A.** *Democratic schools: Lessons from chalk face.* Buckingham: Open University Press, 1999. 123 p.
24. **Ašmanis, M.** *Politikas teorijas.* Rīga: Zvaigzne ABC, 2004, 216 lpp.
25. **Barrett, P., Davies, F., Zhang, Y., Barrett, L.** The impact of classroom design on pupil's learning: Final results of a holistic, multi-level analysis. **In:** *Building and Environment.* 2015, vol.89, p.118-133.
26. **Bleiere, D., Butulis, I. et. al.** *Latvijas vēsture. 20.gadsimts.* Rīga: Jumava, 2005, 443 lpp.
27. **Braster, S.** Educational Change and Dutch Classroom Photographs: Qualitative and Quantitative analysis. **In:** *Black box of schooling. A Cultural history on classroom culture.* Brussels: Editions scaientifiques internationales, 2011, p. 21.-38.
28. **Braster, S., Grosvenor, I., Mar del Pozo Andres, M.** Opening the Black Box of Schooling. Methods, Meanings and Mysteries. **In:** *Black box of schooling. A Cultural history on classroom culture.* Brussels: Editions scaientifiques internationales, 2011, p. 9.-18.
29. **Burke, C., Grosvenor, I.** *School.* London: Reaktion, 2008. 209 p.
30. **Cohen, Y.** The Shaping of Men's Minds: Adaptions to Imperatives of Culture. **In:** *Anthropological Perspectives on Education,* ed. Murrat Wax, Stanley Diamond, and Fred Gearing. New York: Basic Books, 1971.
31. **Daukšts, K.** *Politoloģija.* Rīga: 2010, 211 lpp.
32. **Dinka, I.** *Bērna tēla sociālo transformāciju atspoguļojums bērnistabā: promocijas darbs.* LU Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte. Rīga: Latvijas Universitāte, 2014. 183.lpp.
33. **Grosvenor, I.** On Visualising Past Classrooms. **In:** *Silences and Images: The Social History of the Classroom.* New York, Peter Lang, 1999, p. 83-104.
34. **Herman, F.** *School Culture in the 20th Century Mentality and Reality History of the Primary School.* Katohlieke Universiteit Leuven. 2010, 184 p.
35. **Jackson, P.** *Life in Classrooms.* New York, Holt, Rinehart & Winston, 1990. 187 p.
36. **Johnson, B.N.** The Material Culture of Public School Classrooms: The Symbolic Integration of Local Schools and National Culture. **In:** *Anthropology & Education Quarterly,* Vol. 11, No. 3, Education in the United States, Autumn, 1980,
37. **Kupčs, J.** *Saskarsmes būtība.* Rīga: Zvaigzne ABC, 1997. 71 lpp.
38. **Ķestere, I.,** *Klases kultūra pedagoģijas vēstures pētniecības perspektīvā.* Lekcija 2014.gada 23.aprīlī LU PPMF, Rīgā. Npublicēts materiāls.

39. **Ķestere I.** Tradīcijas un modernisms Latvijas skolās neatkarīgas valsts veidošanās periodos: kas ir mainījies kopš 1920.gada? **No:** *Pedagoģijas vēsture: 15 jautājumi.* Zinātnisko rakstu krājums. RaKa, 2010, 36-63 lpp.
40. **Ķestere, I., Colledemont, E.** *Vizuālie avoti pedagoģijas pētījumos.* Lekcija 2015.gada 14.maijā LU PPMF, Rīgā. Npublicēts materiāls.
41. *Latviešu valodas vārdnīca.* Avots, 1987, 1998.
42. **Nīmante, D.** *Klasvadība.* Zvaigzne ABC, 2007.
43. **Priem, K.** Visual, Literary and Numerical Perspectives on Education: Materiality, Presence and Interpretation. **In:** *Educational Research: Material Culture and Its Representation.* Switzerland: Springer, 2014, p. 53-70.
44. **Skujiņa V. u.c.** *Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca.* Rīga: Zvaigzne ABC, 2000.
45. **Šmite, I.** *Izglītības iestādes vadība. I.daļa.* Pedagoģis. Organizācija. Pārmaiņas. Rīga: Raka, 2004, 256 lpp.
46. **Šūmane, I.** Mācību vides veidošanās. *Skolotājs.* 2001, Nr.6. 46-48 lpp.
47. **Šūmane, I.** *Pusaudžu sasniegumus veicinoša mācību vide: promocijas darbs.* LU Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte. Rīga: Latvijas Universitāte, 2012. 203 lpp.
48. **Tauriņš, G.** *Politika I daļa.* Rīga: 1999, 355 lpp.
49. **Raituma, I.** *Skolas iekšējās un ārējās vides mijiedarbība.* Rīga: Raka, 2009, 122 lpp.
50. **Rubene Z., Ķestere I.** Obligātā vidējā izglītība Padomju Latvijā (20.gs. 50.gadi – 70.gadi): cerības, realitāte, mūsdienu refleksijas. **No:** *Pedagoģijas vēsture: 15 jautājumi.* Zinātnisko rakstu krājums. RaKa, 2010, 223.-246. lpp.
51. **Žukovs, L.** *Pedagoģijas vēsture.* Rīga: RaKa, 2001, 80 lpp.